

Міністерство освіти і науки України
Національний технічний університет
«Дніпровська політехніка»

Навчально-науковий інститут державного управління
Кафедра державного управління і місцевого самоврядування

ПОЯСНЮВАЛЬНА ЗАПИСКА
кваліфікаційної роботи ступеня магістра

Здобувача вищої освіти Вернюка Владислава Олександровича

академічної групи 281м-23-1 ІДУ

спеціальності 281 Публічне управління та адміністрування

за освітньо-професійною програмою 281 Публічне управління та адміністрування

на тему: «Удосконалення державної екологічної політики України на регіональному рівні (на прикладі Дніпропетровської області)»

Керівники	Прізвище, ініціали	Оцінка за шкалою		Підпис
		рейтинговою	інституційною	
кваліфікаційної роботи	Лашенко О.В.			
розділів:				

Рецензент:				
------------	--	--	--	--

Нормоконтролер:	Кравцов О.В.			
-----------------	--------------	--	--	--

Дніпро
2024

РЕФЕРАТ

Пояснювальна записка кваліфікаційної роботи магістра на тему «Удосконалення державної екологічної політики України на регіональному рівні (на прикладі Дніпропетровської області)»

100 стор., 11 рис, 1 табл., 68 джерел.

ПУБЛІЧНЕ УПРАВЛІННЯ, ДЕРЖАВНА ЕКОЛОГІЧНА ПОЛІТИКА,
ЗАБРУДНЕННЯ, ЕКОЛОГІЧНІ ПРОБЛЕМИ, ПРОГРАМИ, СТРАТЕГІЯ

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у системі публічного управління охороною навколишнього природного середовища в Україні.

Предмет дослідження – шляхи удосконалення державної екологічної політики України на регіональному рівні.

Мета дослідження – визначення теоретичних та практичних засад місцевої екологічної політики та обґрунтування напрямів їх розвитку на прикладі Дніпропетровської області.

У першому розділі визначені теоретико-методологічні засади державної екологічної політики. Другий розділ присвячено дослідженню сучасного стану державної екологічної політики на регіональному рівні. У третьому розділі наведені напрями підвищення ефективності екологічної політики України на регіональному рівні.

Сфера практичного застосування результатів роботи – органи публічного управління під час прийняття управлінських рішень у сфері екологічної політики.

ABSTRACT

Explanatory note of the master's degree qualification thesis on the topic « Improving the state environmental policy of Ukraine at the regional level (on the example of the Dnipropetrovsk region)».

100 pages, 11 figures, 1 tables, 68 sources.

PUBLIC ADMINISTRATION, STATE ENVIRONMENTAL POLICY, POLLUTION, ENVIRONMENTAL PROBLEMS, PROGRAMS, STRATEGY

Object of research – public relations in the system of public management of environmental protection in Ukraine.

Subject of research – ways of improving the state environmental policy of Ukraine at the regional level.

The purpose of research – determination of theoretical and practical foundations of local environmental policy and substantiation of directions for their development on the example of Dnipropetrovsk region.

The first chapter defines the theoretical and methodological foundations of state environmental policy. The second chapter is devoted to researching the current state of state environmental policy at the regional level. In the third section, directions for improving the effectiveness of Ukraine's environmental policy at the regional level are given.

Scope of practical application – public management bodies when making management decisions in the field of environmental policy

ЗМІСТ

ВСТУП	5
РОЗДІЛ 1	
ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ	8
1.1. Поняття, цілі та завдання державної екологічної політики	8
1.2. Нормативно-правове забезпечення екологічної політики України	22
РОЗДІЛ 2	
ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	38
2.1. Сучасний стан довкілля в Дніпропетровській області та ключові напрями регіональної екологічної політики.....	38
2.2. Проблеми та виклики у впровадженні екологічної політики на регіональному рівні.....	58
РОЗДІЛ 3	
НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ	62
3.1. Зарубіжний досвід здійснення державної політики в екологічній сфері	62
3.2. Шляхи удосконалення взаємодії органів публічного управління з підприємницькими структурами у розв’язанні екологічних проблем....	74
ВИСНОВКИ.....	98
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	101

ВСТУП

У сучасних реаліях екологічна політика займає центральне місце в забезпеченні сталого розвитку країн та збереженні природних ресурсів для майбутніх поколінь. Через посилення антропогенного впливу на довкілля держави змушені коригувати свої екологічні стратегії та визначати першочергові напрями дій. Державна екологічна політика є невід'ємним елементом національної безпеки й економічної стійкості, оскільки екологічні проблеми можуть істотно впливати на якість життя населення та економічне зростання. Стрімкий прогрес у розвитку суспільства й індустріалізації спричиняє значну шкоду природі. Ще у 1992 році на Конференції ООН з питань довкілля та розвитку, яка відбулася в Ріо-де-Жанейро (Бразилія), було ухвалено 27 принципів, спрямованих на гармонійний розвиток суспільства з урахуванням необхідності охорони навколишнього середовища.

Останніми роками країни Європейського Союзу значно активізували свої зусилля у сфері охорони довкілля, забезпечення сталого розвитку та захисту інтересів майбутніх поколінь, приділяючи особливу увагу екологічній безпеці. В Україні також ключовими принципами як внутрішньої, так і зовнішньої політики є створення екологічно та техногенно безпечних умов для життя громадян і суспільства, раціональне використання природних ресурсів та збереження навколишнього середовища.

Ще до початку повномасштабного вторгнення Росії екологічна ситуація в Україні вже мала кризовий характер. Це було спричинено розвитком сировинно-видобувних, енерго- та ресурсомістких, а також екологічно небезпечних галузей промисловості. Важливими чинниками стали використання застарілих, високовідходних технологій та екстенсивне споживання природних ресурсів. Як наслідок, суттєво погіршилося здоров'я населення, що проявляється у зростанні онкологічних захворювань, вроджених патологій, а також хвороб серцево-судинної та дихальної систем

Сьогодні екологічна ситуація в Україні погіршується з кожним днем. Особливої уваги заслуговує вплив бойових дій, які завдають масштабної шкоди природно-заповідному фонду, водним ресурсам та екосистемам. За інформацією Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів, станом на початок липня екологічні втрати від війни сягнули €51 млрд або 2 трлн грн, не враховуючи наслідків екоциду через підлив Каховської ГЕС. Це означає, що щодня війна завдає Україні збитків у розмірі €102 млн або 4 млрд грн. При цьому прямі збитки довкіллю від руйнування Каховської ГЕС попередньо оцінюються у \$1,5 млрд.

Таким чином, реформування екологічної політики України з урахуванням нових викликів і вдосконалення механізмів публічного управління в сфері екологічної безпеки є одним із ключових завдань для забезпечення національної стійкості. Проблема екологічної безпеки стає однією з найважливіших у сучасному світі. Оскільки такі виклики виникають на місцевому рівні, саме там необхідно своєчасно вживати заходів для збереження сприятливого екологічного середовища та попередження потенційних загроз.

Проте в системі місцевого самоврядування України досі не створено ефективної моделі для вирішення екологічних питань. Через це задекларовані принципи сталого розвитку залишаються без належної основи для їхньої реалізації на практиці.

Окремі аспекти вирішення екологічних проблем розглядали в своїх працях В. Андрейцев, В. Дьомкін, В. Крисаченко, М. Хилько, Ю. Шемшученко та ін. Питанням реалізації екологічної політики на місцевому рівні присвячені праці О. Лазор, О. Лазор та ін.

Об'єкт дослідження – суспільні відносини у системі публічного управління охороною навколишнього природного середовища в Україні.

Предметом дослідження – шляхи удосконалення державної екологічної політики України на регіональному рівні

Метою магістерської роботи є визначення теоретичних та практичних засад місцевої екологічної політики та обґрунтування напрямів їх розвитку на прикладі Дніпропетровської області.

Для досягнення поставленої мети необхідно виконати завдання:

- визначити сутність, цілі та завдання державної екологічної політики;
- дослідити нормативно-правове забезпечення екологічної політики України;
- вивчити сучасний стан довкілля в Дніпропетровській області та ключові напрями регіональної екологічної політики;
- визначити проблеми та виклики у впровадженні екологічної політики на регіональному рівні;
- дослідити зарубіжний досвід здійснення державної політики в екологічній сфері;
- запропонувати шляхи удосконалення взаємодії органів публічного управління з підприємницькими структурами у розв'язанні екологічних проблем.

Методи дослідження. Для досягнення поставленої мети та вирішення завдань дослідження застосовувався комплекс загальнонаукових і спеціалізованих методів. Зокрема, методи класифікації та систематизації були використані для узагальнення нормативно-правових актів і наукових джерел, пов'язаних із темою дослідження. Системний підхід, як методологічна основа, дозволив провести загальний аналіз стану вирішення екологічних проблем на рівні територіальних громад. Також застосовувалися методи аналізу та синтезу, індукції та дедукції, а також порівняльний аналіз, що сприяло визначенню основних тенденцій розвитку місцевої екологічної політики та виявленню чинників, які перешкоджають цьому розвитку. Використання комплексу зазначених методів забезпечило всебічне вивчення проблеми та надійність отриманих результатів.

Отримані в магістерській роботі практичні результати можуть бути використані в діяльності органів публічного під час вирішення екологічних проблем на місцевому рівні.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ

1.1. Поняття, цілі та завдання державної екологічної політики

Глобальна екологічна криза є однією з ключових сучасних проблем людства. Її гострота обумовлена суперечністю між зростаючими потребами та можливостями людства й обмеженістю природних ресурсів.

Екологічні виклики тісно переплітаються з іншими глобальними проблемами, що нерідко вимагає їх комплексного вирішення. Це зумовлює підвищені вимоги до ефективності реалізації державної екологічної політики. Водночас така політика не може існувати ізольовано – вона повинна взаємодіяти з економічною, соціальною політикою та політикою безпеки. Її значення та пріоритетність особливо зростають у зв'язку з переходом до нового економічного укладу, основою якого стає «зелена економіка» [49].

Забруднення довкілля як екологічна ситуація являє собою сукупність негативних станів екологічних компонентів (атмосферного повітря, водних ресурсів, земельних ділянок) на певній території, а також наявність і вплив реальних або потенційних антропогенних чинників. Ці чинники можуть створювати загрозу для стабільності екологічних об'єктів, спричиняючи їм шкоду, дезорганізацію або навіть повне знищення [46].

Екологічні ситуації, які виникають на місцевому рівні через антропогенну діяльність, можна класифікувати за критерієм здійснення антропогенної діяльності людини (табл. 1.1).

Екологічна політика має бути спрямована на зменшення забруднення довкілля та раціональне використання природних ресурсів. Вона охоплює природоохоронну діяльність як на загальнодержавному рівні – із метою збереження зразків недоторканої природи, флори і фауни, так і в межах окремих регіонів.

Відповідно до статті 16 Конституції України, забезпечення екологічної безпеки та підтримання екологічної рівноваги є обов'язком держави. Крім того, стаття 50 Основного Закону гарантує кожному право на безпечне для життя і здоров'я довкілля, а також право на відшкодування шкоди, завданої порушенням цього права [31].

Таблиця 1.1

Класифікація екологічних ситуацій за критерієм здійснення антропогенної діяльності людини [46]

Назва ситуації	Приклади прояву ситуації
Ландшафтно-економічна	Деградація ґрунтів, забрудненість земельних ресурсів та ін.
Еколого-економічна	Витрати і втрати від антропогенного забруднення довкілля окремої території, витрати на здійснення природоохоронних заходів і реалізацію місцевих екологічних програм та ін.
Соціально-екологічна	Сприйняття (не сприйняття) екологічних проблем окремої території її населенням, соціальна напруга суспільства в результаті наявних екологічних проблем
Медико-екологічна	Стан захворюваності населення, пов'язаний з екологічною проблематикою окремої території, рівень народжуваності й смертності та ін.
Політико-екологічна	Стан розв'язання регіональних екологічних проблем місцевими органами влади, участь громадськості у вирішенні екологічних проблем і питань та ін.
Еколого-техногенна	Кількість аварійних ситуацій на підприємствах, пов'язаних із залповими викидами забруднюючих речовин в атмосферне повітря та скидами у водні об'єкти тощо.

Охорона довкілля – це комплекс заходів, спрямованих на раціональне використання природних ресурсів, збереження унікальних природних комплексів і забезпечення екологічної безпеки. Вона включає в себе державні, адміністративні, правові, економічні, політичні та суспільні заходи, що мають на меті ефективне використання, відтворення та збереження природних ресурсів, а також обмеження негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище [37].

В юридичній літературі екологічну політику України зазвичай поділяють на два виміри – нормативний та регуляційний. Нормативний вимір передбачає створення системи правил і норм, тоді як регуляційний фокусується на

організації конкретних дій, спрямованих на охорону навколишнього середовища.

За роки незалежності Україна зробила суттєвий прогрес у наближенні своєї екологічної політики до міжнародних стандартів. Прийнято низку законів, що регулюють природоохоронну діяльність, створено науково-методологічну базу. На сьогодні Україна є Стороною 26 природоохоронних конвенцій глобального та регіонального характеру, а також 7 додаткових протоколів та поправок до цих конвенцій. Крім того, наразі готуються до підписання, ратифікації чи приєднання ще понад 20 міжнародних конвенцій, протоколів та угод [46].

Одним із важливих політичних кроків стало підписання Конвенції про доступ до інформації, участь громадськості в прийнятті управлінських рішень і доступ до правосуддя з питань охорони довкілля, що була ухвалена в Орхусі, Данія, у 1998 році. Верховна Рада України ратифікувала цю конвенцію 6 липня 1999 року, а з 5 травня 2005 року Київ став членом екологічної угоди міст [19].

Основні концептуальні засади екологічної політики України були сформульовані в документі «Основні напрямки державної політики України у галузі охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки», затвердженому Постановою Верховної Ради України від 5 березня 1998 року. Однак, оскільки з моменту його прийняття пройшло більше десяти років, 17 жовтня 2007 року розпорядженням Кабінету Міністрів України була схвалена Концепція Стратегії національної екологічної політики України на період до 2020 року.

Проголошена екологічна політика базується на органічному поєднанні вирішення економічних та екологічних проблем у процесі реформування суспільства. Вона спрямована на створення мотивації, умов та бажання для вирішення екологічних проблем на всіх рівнях – національному, регіональному та місцевому. Таким чином, екологічну політику можна розглядати як систему цілей і дій органів державної влади та управління, спрямованих на забезпечення екологічної безпеки держави та задоволення екологічних потреб населення [18].

Згідно з визначенням Д. Ветвицького, екологічну політику можна представити як комплекс засобів і заходів, спрямованих суспільством і державою на охорону та оздоровлення довкілля, а також на ефективне поєднання природокористування і природоохорони для забезпечення нормальної життєдіяльності громадян. Важливою особливістю цієї політики є те, що вона має два виміри: нормативний і регуляційний. Нормативний вимір полягає в створенні системи правил, стандартів і норм, які регулюють взаємодію людини з природою, тоді як регуляційний вимір охоплює організацію конкретних дій та механізмів для здійснення ефективного управління природними ресурсами та охорони довкілля. [11].

Дослідник Н. Малишева розглядає екологічну політику як сукупність засобів і заходів, що пов'язані з впливом суспільства на природу, і спрямовані на забезпечення екологічно збалансованого розвитку та цивілізованості. За його визначенням, екологічну політику слід трактувати як координуючу першооснову, яка формує і активує ресурси підприємства чи організації для досягнення цілей у сфері раціонального природокористування, охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки за допомогою політичних, економічних, юридичних, освітніх та інших заходів [38].

О. Мягченко, у свою чергу, визначає державну екологічну політику як систему заходів, спрямованих на запобігання негативним впливам діяльності суспільства на природу, що є важливим компонентом забезпечення стійкості екологічної рівноваги та сталого розвитку країни [43].

В. Глуха розглядає екологічну політику в нормативному аспекті як сукупність міжнародних, державних та регіональних правових актів, інструкцій і стандартів. Вона наголошує, що ці нормативні документи визначають загальні юридичні вимоги до конкретних об'єктів і забезпечують їх зацікавленість у виконанні цих вимог. На її думку, ефективність екологічної політики можливе лише за умови, що всі ці складові відповідають одна одній за змістом і темпами розвитку, тобто складають єдину систему охорони навколишнього природного

середовища. Тільки в такому випадку можна сподіватися на успіх у реалізації екологічних цілей та забезпечення сталого розвитку. [14].

Отже, державна екологічна політика – це сукупність дій, заходів та рішень, які спрямовані на охорону довкілля, раціональне використання природних ресурсів, попередження та мінімізацію екологічних ризиків. Вона формується та реалізується органами державної влади з метою забезпечення екологічної безпеки, підтримки сталого розвитку, а також забезпечення права громадян на сприятливе навколишнє середовище.

Державну екологічну політику реалізують різноманітні суб'єкти, серед яких: держава і її органи влади, субнаціональні та наднаціональні організації, органи місцевого самоврядування, підприємства (включаючи великі корпорації, малий та середній бізнес), засоби масової інформації, політичні партії, громадські рухи, а також державні й громадські лідери.

Об'єктом цієї політики є система суспільних відносин, що охоплює різні сфери життя суспільства (не лише економічну), які визначають взаємодію людини і навколишнього середовища [22].

Ключовими мотивами діяльності учасників процесу реалізації державної екологічної політики є екологічні потреби, що полягають у забезпеченні сприятливого навколишнього середовища, а також інтереси, які можуть по-різному трактуватись різними соціальними групами. Це призводить до протиріч між індивідуальними потребами та обмеженими природними ресурсами. Соціальні умови, необхідні для задоволення екологічних потреб, часто виявляються прямо протилежними тим, що потрібні для забезпечення інших матеріальних потреб.

Територіальний принцип, який лежить в основі побудови інституційної інфраструктури для реалізації природоохоронної політики, передбачає два основні рівні її здійснення: державний та місцевий. На державному рівні екологічну політику формує Верховна Рада України, визначаючи основні напрями цієї політики та затверджуючи національну стратегію охорони навколишнього середовища. Кабінет Міністрів України відповідає за розробку

державної політики, забезпечення нормативно-правової бази, державний нагляд за її реалізацією тощо. Центральні органи виконавчої влади здійснюють управління відповідними напрямками екологічної політики. Ключову роль у цьому процесі відіграє уряд, чия діяльність має бути орієнтована на збереження загальних інтересів громадян, зокрема на право на безпечне навколишнє середовище. Основним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що відповідає за формування та реалізацію державної політики у сфері охорони навколишнього природного середовища, є Міністерство енергетики та захисту довкілля [24].

Сучасний стан вітчизняної системи публічного управління характеризується значними змінами в зовнішньому середовищі, що вимагає від учасників публічно-управлінських відносин швидкої та ефективної реакції. Це дозволяє не лише адаптуватися до цих змін у процесі оперативної діяльності, але й розробляти стратегічні пріоритети розвитку на державному та регіональному рівнях. Екологічна політика є ключовим чинником, що визначає ефективність державних заходів у забезпеченні екологічної безпеки України.

Пріоритетні стратегічні напрямки державної екологічної політики України включають наступні ключові аспекти:

1. Енергетична безпека. Україна повинна зосередитися на підвищенні енергоефективності, розвитку відновлювальних джерел енергії та зменшенні залежності від імпорту енергоресурсів.

2. Розвиток та покращення мінерально-сировинної бази. Важливо ефективно використовувати мінеральні ресурси та захищати навколишнє середовище від забруднення та шкідливих відходів.

3. Підвищення екологічної безпеки на виробництвах та в зоні відчуження. Одна з основних цілей – дотримання екологічних стандартів на промислових підприємствах і в зонах, що потребують відновлення після екологічних катастроф [17].

4. Збереження природної спадщини. Важливо охороняти біорізноманіття, природні резервати, національні парки та інші природні території, сприяючи їх відновленню та збереженню.

5. Ефективне та безпечне поводження з відходами. Потрібно вдосконалювати систему управління відходами, розвивати перероблення і повторне використання матеріалів, а також зменшувати обсяги відходів.

6. Впровадження нової кліматичної політики. Україна має спрямувати зусилля на зниження викидів парникових газів, підтримку відновлювальних джерел енергії та адаптацію до змін клімату.

7. Реформування системи екологічного урядування. Важливим є покращення координації та підвищення ефективності роботи органів державного управління в екологічній та природокористувальній сферах.

8. Реформування системи державного природоохоронного контролю. Необхідно забезпечити ефективний контроль за виконанням екологічних норм та стандартів, запобігати порушенням і незаконній діяльності, а також посилити відповідальність за екологічні злочини.

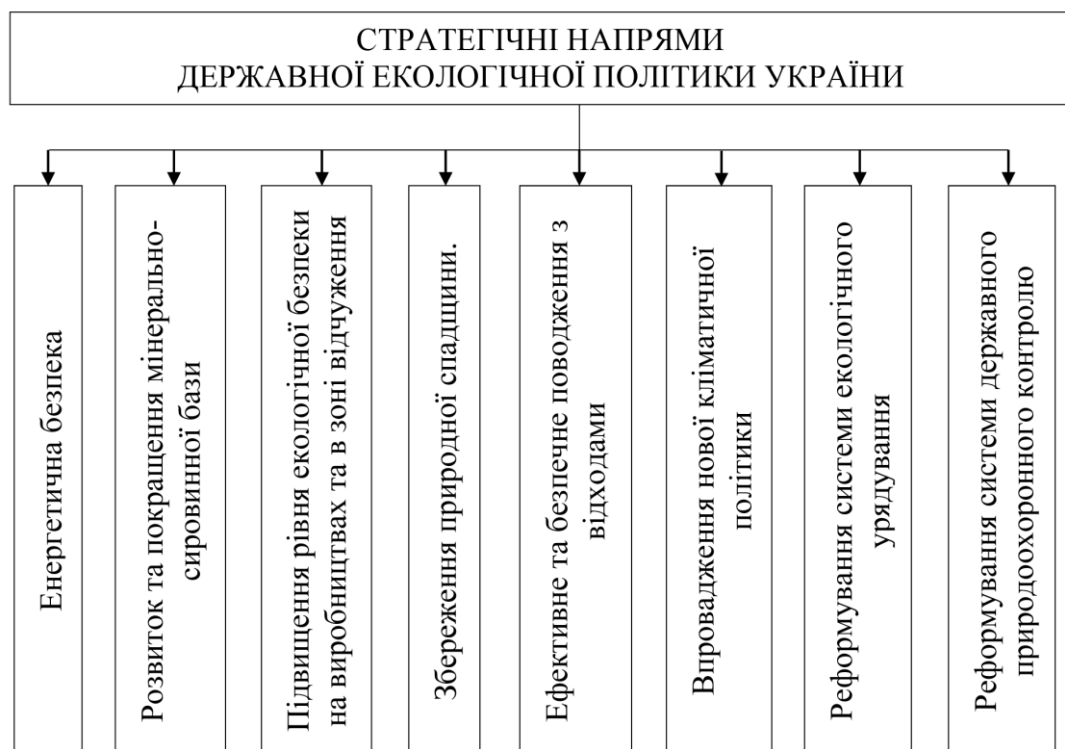

Рис. 1.1. Пріоритетні стратегічні напрями державної екологічної політики України [17]

Державна екологічна політика включає в себе різноманітні інструменти впливу, такі як:

- нормативно-правове регулювання;
- фінансово-економічні важелі (екологічні податки, дотації на екологічні проекти);
- адміністративні заходи (контроль, нагляд, санкції);
- інформаційно-просвітницька діяльність (підвищення екологічної свідомості громадян) [14].

Основні компоненти екологічної політики зазвичай включають управління відходами, охорону біорізноманіття, захист водних і земельних ресурсів, запобігання забрудненню повітря та впровадження енергозберігаючих технологій.

Метою державної екологічної політики є забезпечення належного стану довкілля шляхом впровадження екосистемного підходу до всіх напрямів соціально-економічного розвитку України. Це спрямовано на реалізацію конституційного права кожного громадянина України на чисте та безпечне довкілля, впровадження збалансованого природокористування, а також збереження і відновлення природних екосистем [25].

Цілі державної екологічної політики спрямовані на досягнення стійкої екологічної системи, яка може ефективно підтримувати життєдіяльність людей і забезпечувати природне середовище для наступних поколінь. Основні цілі включають:

- Забезпечення екологічної безпеки. Це означає захист населення та довкілля від небезпечних факторів впливу, зокрема хімічного, радіаційного та біологічного забруднення.
- Рациональне використання природних ресурсів. Держава прагне ефективно управляти наявними ресурсами, запобігаючи їх виснаженню. Це включає управління водними, земельними, лісовими та мінеральними ресурсами.

- Зменшення забруднення навколишнього середовища. Ця ціль спрямована на зменшення викидів шкідливих речовин у повітря, воду і ґрунт, а також управління відходами для зменшення їхнього негативного впливу.

- Збереження біорізноманіття. Держава має на меті підтримувати природні екосистеми та запобігати зникненню видів тварин і рослин, що є ключовим для підтримки природного балансу.

- Підтримка міжнародного співробітництва. Глобальні екологічні проблеми, такі як зміна клімату або забруднення океанів, вимагають спільних зусиль, тому міжнародна співпраця є важливою частиною державної екологічної політики [16].

Для досягнення зазначених цілей держава повинна вирішувати низку конкретних завдань:

- Розробка та впровадження екологічних стандартів і норм. Екологічні стандарти визначають межі допустимого впливу на довкілля та є основою для регулювання діяльності підприємств.

- Екологічний моніторинг та контроль. Постійне спостереження за станом довкілля дозволяє своєчасно виявляти проблеми та оперативно реагувати на екологічні загрози. Моніторинг включає спостереження за якістю повітря, води, ґрунтів, а також за станом флори і фауни.

- Інтеграція екологічних аспектів в економічну політику. Державна екологічна політика повинна бути частиною загальної економічної стратегії, зокрема в частині використання природних ресурсів та управління відходами.

- Підвищення рівня екологічної освіти та обізнаності громадян. Інформаційна та освітня робота з населенням має на меті формування екологічної свідомості та залучення громадян до процесів збереження довкілля.

- Запровадження фінансово-економічних інструментів. Це може включати екологічне оподаткування, пільги для підприємств, що впроваджують екологічно чисті технології, а також фінансування програм з енергозбереження та розвитку відновлювальної енергетики [13].

Ефективність реалізації державної екологічної політики безпосередньо залежить від функціональності всіх її інструментів. Одним із основних інструментів у цій сфері є законодавство України в області охорони навколишнього природного середовища, яке має бути адаптоване до законодавства Європейського Союзу для досягнення максимальної ефективності.

Згідно з Законом України «Про основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 р.», одним із ключових елементів реалізації екологічної політики є національне законодавство, яке повинно відповідати стандартам Європейського Союзу. Це законодавство спрямоване на досягнення національних екологічних пріоритетів і забезпечення їх відповідності директивам ЄС, а також на виконання багатосторонніх екологічних угод (конвенцій, протоколів тощо), в яких Україна бере участь.

Актуальними стратегічними напрямками державної політики у сфері охорони довкілля, використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки є такі:

- Запобігання змінам клімату – вжиття заходів для зменшення викидів парникових газів та адаптації до змін клімату.
- Підвищення якості атмосферного повітря – покращення стану повітря внаслідок зменшення забруднюючих викидів та вжиття відповідних регулюючих заходів.
- Підвищення якості води та управління водними ресурсами – забезпечення сталого використання водних ресурсів, поліпшення якості води в річках, озерах та інших водних джерелах.
- Охорона земель і підвищення якості земельних ресурсів – проведення заходів для запобігання деградації земель, покращення їх якості та сталого використання.
- Збереження лісів та управління лісовими ресурсами – охорона лісових екосистем, запобігання незаконним вирубкам та забезпечення сталого використання лісових ресурсів.

- Охорона надр, управління ресурсами корисних копалин – раціональне використання корисних копалин та мінімізація негативного впливу на довкілля при видобутку.

- Збереження біорізноманіття, розвиток заповідної справи – охорона різноманіття видів флори та фауни, створення нових природоохоронних територій.

- Удосконалення системи поводження з відходами – поліпшення управління відходами, розвиток переробки та зменшення кількості відходів.

- Забезпечення біологічної і генетичної безпеки – охорона генетичних ресурсів, профілактика загрози вимирання рідкісних видів.

- Відновлення навколишнього природного середовища територій, що зазнали забруднення внаслідок надзвичайних ситуацій – здійснення заходів з відновлення екосистем, що постраждали від техногенних катастроф або природних лих.

- Створення та забезпечення функціонування мережі загальнодержавної екологічної автоматизованої інформаційно-аналітичної системи забезпечення доступу до екологічної інформації – розробка та функціонування інформаційних систем для моніторингу екологічного стану та забезпечення відкритого доступу до екологічної інформації [14].

Положення загальнодержавної екологічної політики повинні бути інтегровані в екологічну політику окремих регіонів з урахуванням специфіки їх соціально-економічного розвитку, техногенного навантаження на навколишнє середовище та інших факторів. На основі загальнодержавної екологічної політики України розробляються регіональні та місцеві плани дій з охорони навколишнього природного середовища. Незважаючи на регіональні відмінності, політика на місцевому рівні повинна відповідати загальнонаціональним підходам, стратегіям і планам, а також узгоджуватись із ними для забезпечення єдності та ефективності екологічних заходів [21].

Отже, збереження екосистеми все більше залежить від політичних інтересів та рішень, що стосуються охорони довкілля, використання природних

ресурсів та забезпечення екологічної безпеки як окремих країн, так і світової спільноти. Саме тому концепція сталого розвитку повинна стати основою екологічної політики для всіх держав.

Стратегія екологічної політики повинна не лише визначати пріоритетні цілі та напрями, але й конкретизувати заходи та інструменти для їх реалізації. Вона повинна ґрунтуватися на реальному стані довкілля та враховувати тенденції до його змін, а також потреби соціального та економічного розвитку країни, спираючись на фундаментальні доктринальні принципи.

Результативність державної екологічної політики залежить від ефективності інструментів її практичної реалізації, серед яких ключову роль відіграє екологічне законодавство. Однак окрім державних зусиль, важливу роль у реалізації цієї політики відіграють і недержавні чинники, серед яких найбільший вплив мають політичні партії, бізнес та громадські рухи [14].

Основними механізмами участі бізнесу у реалізації державної екологічної політики є лобізм та корпоративна соціальна відповідальність. Лобізм сприяє просуванню екологічно стійких практик через вплив на законодавчі та регуляторні процеси, а корпоративна соціальна відповідальність стимулює компанії до впровадження екологічно дружніх стратегій.

Вирішення проблеми соціально-екологічних криз на національному та регіональному рівнях має ґрунтуватися на міжнародних вимогах у сфері охорони навколишнього середовища, а також враховувати досвід інших країн. Поступовий перехід до реалізації регіональних екологічних політик дозволить адаптувати найкращі практики, забезпечивши ефективне вирішення екологічних викликів [16].

Розвиток регіонального підходу до реалізації екологічної політики є важливою соціальною проблемою, що потребує негайного вирішення. Враховуючи наявну соціально-екологічну кризу в Україні та в окремих її регіонах, необхідно враховувати, що ця криза виникла не лише через різні регіональні особливості, а й через історичні фактори, зокрема через історичне

навантаження на природні ресурси. Сучасні соціально-економічні потреби також можуть посилювати ці проблеми [14].

Основними чинниками, що визначають формування та реалізацію регіональних моделей екологічної політики, є кілька ключових факторів. Це, зокрема, галузева спеціалізація регіону, обсяг та якість регіонального природного капіталу, а також рівень екологічних проблем, які проявляються в конкретному регіоні. Важливим аспектом є також рівень соціально-економічного розвитку, політична воля місцевих органів влади, а також їхня активність або пасивність у розв'язанні екологічних проблем.

Історичні традиції місцевих громад, наявність екологічної свідомості серед населення та участь регіонів у міжнародних екологічних проектах також є важливими факторами, що впливають на ефективність реалізації екологічної політики на місцевому рівні.

Сукупність факторів, що визначають регіональну екологічну політику, в кінцевому результаті формує тип цієї політики, що набуває інституційних контурів у процесі свого розвитку. Оцінка ступеня розвитку регіональних екополітичних інститутів є важливим етапом для аналізу як позитивних, так і негативних тенденцій, які можуть виникати в конкретних регіонах. Це дозволяє створити необхідний інструментарій для прийняття обґрунтованих екополітичних рішень та визначати пріоритети для розвитку публічної політики в екологічній сфері на регіональному рівні [16].

Основними тенденціями, що характеризують сучасні засади реалізації державної екологічної політики, є:

1. Глобалізація – інтеграція глобальних екологічних стандартів, домовленостей і стратегій в національну та регіональну політику.
2. Демократизація екологічної політики – збільшення участі громадськості, місцевих органів влади та неурядових організацій у розробці та реалізації екологічної політики.

3. Зміна екологічних цінностей – зростаюча екологічна свідомість, яка змінює сприйняття важливості охорони довкілля та стійкого використання природних ресурсів.

4. Розвиток концепту та практик «зеленої» економіки – поступове впровадження стійких економічних моделей, що орієнтовані на енергоефективність, відновлювальні ресурси, мінімізацію відходів та охорону природних екосистем [14].

Ці тенденції вказують на необхідність створення більш ефективних, адаптованих до нових умов і глобальних викликів механізмів екологічного управління, які можуть забезпечити сталий розвиток на всіх рівнях влади.

Модель реалізації державної екологічної політики в Україні дійсно має патерналістський характер, що означає домінування держави у вирішенні екологічних проблем без достатньої участі громадянського суспільства та обмежену взаємодію між ними. Такий підхід часто призводить до низького рівня довіри між державними органами і громадськістю, що негативно позначається на ефективності екологічної політики [18].

Основні проблеми, що виникають у цьому контексті, можна описати наступним чином:

1. Дефіцит довіри – громадяни не завжди вірять в ефективність або чесність державних інститутів у реалізації екологічної політики. Відсутність відкритості в прийнятті рішень і недостатня прозорість у дії державних органів часто призводять до недовіри з боку населення.

2. Проблеми комунікацій – недостатній рівень комунікації між державними органами, громадянським суспільством і бізнесом щодо екологічних проблем. Це ускладнює пошук спільних рішень і порушує принципи участі всіх зацікавлених сторін у розробці політики.

3. Розрив між теорією та практикою – існує значний розрив між формальними політико-правовими нормами і реальним станом справ. Закони і правила часто не відповідають реальним потребам або не виконуються належним чином, що призводить до погіршення екологічної ситуації.

4. Методи і технології контролю – традиційні адміністративно-контрольні методи, хоча й мають місце в екологічній політиці, все більше виявляються недостатніми для досягнення реальних змін у стані довкілля. Це вимагає впровадження більш інноваційних, прозорих і ефективних механізмів управління [14].

Для покращення ситуації необхідно переходити від патерналістського підходу до більш інтерактивної моделі, яка включає активну участь громадянського суспільства, бізнесу, місцевих органів влади в процесах прийняття рішень. Це дозволить зменшити розрив між теоретичними засадами екологічної політики та реальними результатами її впровадження [18].

Сучасні механізми реалізації екологічної політики в Україні стикаються з проблемою неефективності через усталені інституційні норми, які створюють так звану «інституційну пастку», що має підтримувальний характер. Одним із ключових елементів реалізації державної екологічної політики є екологічна освіта та просвіта, які наразі в Україні перебувають на етапі розвитку. Низький рівень обізнаності громадян про стан довкілля, недостатня структура екологічних інтересів суспільства і відсутність їх політичної агрегації призводять до того, що екологічні питання залишаються на периферії політичного дискурсу. Для підвищення ефективності взаємодії та координації роботи органів державної влади законодавством передбачені два основні механізми. По-перше, це уточнення повноважень на різних рівнях влади, а по-друге — встановлення показників стану довкілля та екологічної безпеки на місцевому рівні як критерію оцінки ефективності діяльності органів влади.

1.2. Нормативно-правове забезпечення екологічної політики України

Нормативно-правове забезпечення екологічної політики є однією з ключових складових для ефективного функціонування державної екологічної системи. В умовах сучасних екологічних викликів Україна активно розвиває свою правову базу, аби забезпечити сталий розвиток та захист довкілля.

Важливою частиною цієї діяльності є формування законодавчих актів, що регулюють відносини в сфері охорони навколишнього природного середовища, управління природними ресурсами та запобігання екологічним загрозам [18].

Правове регулювання екологічної політики в Україні базується на низці законодавчих та нормативно-правових актів, які визначають принципи, механізми та інструменти реалізації екологічної політики. До найважливіших законодавчих актів належать:

Конституція України Конституція України гарантує кожному громадянину право на безпечне для життя і здоров'я довкілля (стаття 50). Вона також покладає на державу обов'язок забезпечувати екологічну безпеку та підтримувати екологічний баланс на території країни. Конституційні положення створюють правову основу для розробки екологічного законодавства [31].

Стаття 16 Конституції України встановлює, що забезпечення екологічної безпеки, підтримання екологічної рівноваги на території країни, подолання наслідків Чорнобильської катастрофи, яка мала планетарний масштаб, та збереження генофонду українського народу є обов'язком держави. У цьому контексті державу слід розуміти в ширшому сенсі, включаючи також інститути місцевого самоврядування, які є невід'ємною частиною державного устрою та мають відігравати все важливішу роль у демократичному суспільстві. Місцеве самоврядування повинно брати на себе повноваження з регулювання питань, що стосуються місцевої специфіки, тим самим звільняючи державу від їх вирішення, і в процесі децентралізації накопичувати управлінський ресурс для розв'язання завдань загальнодержавного значення [31].

Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» (1991 р.) Цей закон є базовим актом екологічного законодавства. Він регулює правові, економічні та соціальні засади охорони навколишнього середовища, раціонального використання природних ресурсів та забезпечення екологічної безпеки. Закон визначає основні принципи екологічної політики, такі як пріоритетність екологічної безпеки, відповідальність за порушення екологічних вимог та участь громадськості у прийнятті екологічно важливих рішень.

Згідно зі статтею 6 Закону України «Про охорону навколишнього природного середовища», для ефективного та цілеспрямованого виконання заходів щодо охорони навколишнього природного середовища, забезпечення екологічної безпеки, а також раціонального використання та відтворення природних ресурсів, в Україні розробляються та приймаються державні, міждержавні та місцеві програми. Центральні та місцеві органи виконавчої влади, а також органи місцевого самоврядування, при розробці екологічних програм, мають залучати громадськість до процесу підготовки. Це здійснюється через оприлюднення проектів екологічних програм для їх вивчення громадянами, підготовку зауважень та пропозицій, а також проведення публічних слухань, що стосуються запропонованих програм [19].

Цей закон гарантує громадянам право на охорону здоров'я від негативного впливу навколишнього природного середовища, зокрема, який може виникати внаслідок господарської діяльності, аварій, катастроф, стихійних лих. Підприємства, установи, організації та громадяни, які завдали шкоди навколишньому середовищу, здоров'ю людей, майну громадян або народному господарству через забруднення, пошкодження, знищення або нераціональне використання природних ресурсів, а також руйнацію природних екосистем чи інші екологічні правопорушення, зобов'язані повністю відшкодувати завдану шкоду. Окрім цього, були прийняті спеціальні закони, що регулюють охорону та раціональне використання окремих видів природних ресурсів. [14].

Держава передбачає низку організаційно-правових заходів для забезпечення управління природокористуванням і охороною навколишнього середовища, що включає систему різноманітних державних органів загального управління, а також спеціально уповноважені органи для комплексного управління. Через систему спеціалізованих кадастрів держава здійснює кількісний та якісний облік природних ресурсів, що дозволяє ефективно контролювати їх використання та забезпечувати належну охорону.

Закон України «Про екологічну експертизу» Цей закон регламентує проведення екологічної експертизи, яка є інструментом оцінки впливу проектів

та діяльності на навколишнє середовище. Експертиза дозволяє запобігти негативним екологічним наслідкам на ранніх етапах реалізації проєктів, особливо в сфері будівництва, промисловості та інфраструктурних проєктів.

Кодекс України про надра Регулює питання раціонального використання та охорони надр України, встановлює правила розвідки, видобутку та охорони мінеральних ресурсів.

Закон України «Про відходи» (1998 р.) Цей закон визначає правові та організаційні засади управління відходами в Україні, спрямовані на зменшення обсягів утворення відходів та запобігання їхньому шкідливому впливу на довкілля. Він також регулює процеси збирання, транспортування, переробки та утилізації відходів.

У кожній країні стратегічним документом, що визначає процеси забезпечення національної безпеки, є Стратегія національної безпеки, яка в Україні включає один з пріоритетних напрямів — «забезпечення екологічної безпеки, створення безпечних умов для життєдіяльності людини, зокрема на територіях, які постраждали внаслідок бойових дій, а також розбудова ефективної системи цивільного захисту». Цей напрямок підкреслює важливість екологічної стабільності для національної безпеки та відновлення територій, що зазнали шкоди в умовах війни [14].

Для реалізації поставленої мети урядом України було схвалено Стратегію екологічної безпеки та адаптації до зміни клімату до 2030 року, яка спрямована на підвищення рівня екологічної безпеки та зменшення наслідків зміни клімату в країні. Крім того, було прийнято ще один важливий стратегічний документ у сфері екологічної безпеки – Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року», у якому зазначено, що глобалізаційні процеси та суспільні трансформації значно підвищили важливість збереження довкілля, що вимагає від України термінових і рішучих заходів для забезпечення екологічної стабільності.

Закон України «Про Основні засади (стратегію) державної екологічної політики України на період до 2030 року» визнає, що нерівномірний соціально-

економічний розвиток регіонів країни спричиняє різне техногенне навантаження на навколишнє природне середовище. Положення цієї стратегії, а також розроблені на її основі національні плани дій, з урахуванням завдань Державної стратегії регіонального розвитку на період до 2020 року, затвердженої Кабінетом Міністрів України, мають бути інтегровані в регіональні програми соціально-економічного розвитку. Вони будуть деталізовані на рівні регіональних планів дій з охорони довкілля для Автономної Республіки Крим, областей, міст Києва та Севастополя, а також на основі цих планів розроблятимуться місцеві плани дій, підготовлені на рівні територіальних громад, міських, сільських та селищних рад [11].

Окрім основних стратегічних документів, окремі напрями державної екологічної політики України також визначені в інших важливих документах. Одним з таких є Національна стратегія управління відходами в Україні до 2030 року. Вона визначає низку першочергових заходів у сфері управління відходами загального характеру, серед яких:

- розробка законодавчих ініціатив щодо управління різними типами відходів, зокрема захороненням, спалюванням, а також управлінням відходами видобувної промисловості, побутовими відходами, відходами упаковки, відпрацьованими нафтопродуктами, знятим з експлуатації транспортними засобами, батарейками, акумуляторами, відходами електронного та електричного обладнання тощо;

- удосконалення нормативно-правової бази, що регулює організацію роздільного збору всіх відходів та їх подальше перероблення і утилізацію.

Отже, екологічна безпека особистості, громади, держави та навколишнього середовища є важливими складовими національної безпеки України в екологічній сфері. Досягнення необхідного рівня екологічної та техногенної безпеки в державі можливо завдяки реформуванню екологічної політики та вдосконаленню механізмів публічного управління в цій сфері. Тільки через ефективне управління, інтеграцію стратегічних документів та участь усіх

рівнів влади можна забезпечити стійкий розвиток і захист природного середовища на всіх рівнях [19].

Законодавство про місцеве самоврядування надає органам місцевого самоврядування ряд повноважень, що стосуються охорони навколишнього середовища та управління природними ресурсами на місцевому рівні. Зокрема, до їхніх повноважень належать:

- прийняття рішень щодо організації територій і об'єктів природно-заповідного фонду місцевого значення та інших охоронних територій;
- внесення пропозицій до державних органів щодо оголошення природних та інших об'єктів, які мають екологічну, історичну, культурну чи наукову цінність, пам'ятками природи або культури;
- прийняття рішень щодо оголошення «сезону тиші» в місцях масового розмноження диких тварин, що включає обмеження господарської діяльності та добування об'єктів тваринного світу;
- надання згоди на розміщення нових об'єктів на території, включаючи місця чи об'єкти для управління відходами, що підлягають екологічному контролю;
- визначення шляхів стимулювання користування електромобілями та іншими екологічно чистими видами транспорту.

Крім того, органи місцевого самоврядування мають право приймати рішення про скасування дозволів на експлуатацію об'єктів у разі порушення нормативно-правових актів, зокрема з охорони праці, екології, санітарії та інших вимог законодавства. Ці повноваження сприяють підвищенню ефективності управління екологічними питаннями на місцевому рівні та забезпеченню сталого розвитку територій [10].

Важливою складовою екологічного управління є роль виконавчих органів місцевого самоврядування, які відповідають за координацію діяльності спеціально уповноважених державних органів з охорони природи на місцевому рівні. До їхніх повноважень належить створення і забезпечення функціонування місцевих екологічних автоматизованих інформаційно-аналітичних систем. Ці

системи є частиною загальнодержавної мережі та сприяють забезпеченню доступу до екологічної інформації, що є важливим для ефективного управління навколишнім середовищем.

Однією з ключових управлінських функцій, яку виконують як органи державної влади, так і органи місцевого самоврядування, є екологічне прогнозування, програмування та планування. Це передбачає розробку і реалізацію стратегій, спрямованих на збереження навколишнього середовища та сталий розвиток територій. Важливою частиною цього процесу є формування екологічної свідомості громадян, що повинно розпочинатись на місцевому рівні. Включення питань екологічної освіти та культури в державні, регіональні та місцеві програми розвитку територій сприятиме підвищенню рівня екологічної відповідальності населення та сталому розвитку громад [11].

Правове регулювання взаємодії суспільства і природи є важливим інструментом для забезпечення публічних інтересів, оскільки природне середовище є основою для розвитку економіки, культури та забезпечення якості життя людей. Центральною в цьому процесі є роль екологічного та адміністративного права, які покликані забезпечити гармонійне співіснування соціальних і природних систем [19].

Екологічне право займає особливе місце в правовій системі, адже воно має справу з правовими відносинами, що виникають між людиною та природою. Людина, будучи біологічною і соціальною істотою, живе одночасно в двох системах — природній та соціальній, що потребує особливого правового підходу. Оскільки природа України та її ресурси задовольняють численні потреби суспільства, такі як економічні, наукові, рекреаційні, естетичні й культурні, вони стають об'єктом загальнонаціонального надбання і потребують комплексного правового захисту [21].

Враховання публічних інтересів у цьому контексті дозволяє досягти балансу між розвитком людського суспільства та збереженням природного середовища для майбутніх поколінь, визначаючи ресурси як спільне надбання всього народу України [45].

Природа та її ресурси дійсно є унікальним об'єктом правового регулювання, оскільки вони мають природне походження і загальне значення для всього людства. Вони не лише є основою для існування і розвитку суспільства, але й потребують особливого правового режиму через їх специфічність у порівнянні з іншими об'єктами, створеними людиною.

Зокрема, природні ресурси характеризуються особливим правовим статусом, що включає права власності, використання та охорони, і це має суттєві відмінності від правового статусу матеріальних об'єктів, створених людиною. Такі ресурси не можуть належати окремим особам або організаціям на загальних підставах, оскільки вони мають важливе значення для загального блага і добробуту всього суспільства [19].

Внаслідок цього, природні ресурси охоплюються спеціальними нормативно-правовими актами, що визначають обмеження на їх використання, правила охорони і відтворення, а також умови доступу та розпорядження ними, які відповідають інтересам екологічної та соціальної стабільності. Цей особливий правовий режим відрізняється від регулювання звичайних товарів і послуг, адже передбачає збереження навколишнього середовища та його сталий розвиток

Публічні інтереси, що стосуються природи та її ресурсів, їх пріоритет у взаємодії суспільства і природи забезпечуються у всіх сферах суспільних відносин, що регулюються екологічним правом як комплексною галуззю. Це включає право власності на природні ресурси, питання природокористування, охорони навколишнього середовища та його складових, а також забезпечення екологічної безпеки. [27].

У рамках відносин власності на природні ресурси забезпечення публічних інтересів і їх пріоритетів виявляється через встановлення права публічної (державної та комунальної) власності на природні ресурси як основної форми власності. До окремих природних ресурсів, таких як надра та тваринний світ, застосовується виключно державна власність, що закріплено в законах «Про надра» та «Про тваринний світ».

Одним із способів реалізації публічних інтересів у природокористуванні є забезпечення загальнодоступного використання природних ресурсів. Це право впливає безпосередньо з діючого законодавства і не потребує спеціального дозволу, укладення договору, отримання ліцензії чи рішення органу влади [19].

Загальнодоступне природокористування базується на конституційному положенні, згідно з яким земля та інші природні ресурси є основою життєдіяльності людини. Відповідно, громадяни мають право використовувати їх для власних потреб, не переслідуючи мету отримання економічної вигоди.

Згідно з Лісовим кодексом України, громадяни можуть безкоштовно перебувати в лісах та здійснювати заготівлю і збирання дикорослих плодів, ягід, горіхів, грибів та інших придатних для вживання в їжу лісових ресурсів (харчових лісових ресурсів), а також недеревних лісових ресурсів, для власних потреб [4].

Водний кодекс України визначає, що поверхневі водні об'єкти, що перебувають у державній або комунальній власності, є водними об'єктами загального користування. Кожен громадянин має право на доступ до цих водних об'єктів і безкоштовне їх використання для особистих та побутових потреб.

Закон «Про надра» встановлює права власників земельних ділянок, землекористувачів, землевласників та орендарів земельних ділянок на використання для власних потреб загальнопоширених корисних копалин і підземних вод, які знаходяться в межах цих ділянок [47].

Земельний кодекс України визначає в складі земель населених пунктів земельні ділянки загального користування, які включають площі, вулиці, проїзди, автомобільні дороги, набережні, сквери, бульвари, водні об'єкти, пляжі та інші подібні об'єкти [47].

Одним із ключових публічних інтересів у сфері природокористування є забезпечення раціонального використання природних ресурсів в межах спеціального природокористування. Цей інтерес полягає в екологічно обґрунтованому та економічно ефективному використанні природних ресурсів,

що здійснюється за допомогою правових заходів, з урахуванням специфіки кожного ресурсу.

Метою раціонального природокористування є збереження ресурсної ємності природи. Правовий механізм, що забезпечує раціональне використання природних ресурсів, головним чином закріплений у природоресурсних нормах екологічного права. Однак термін «раціональне використання» не завжди використовується в усіх природоресурсних законодавчих актах.

Закон «Про тваринний світ» у контексті використання об'єктів тваринного світу вводить поняття «сталого використання об'єктів тваринного світу». Під таким використанням розуміється експлуатація об'єктів тваринного світу, яка не призводить до виснаження біологічного різноманіття тваринного світу в довгостроковій перспективі і забезпечує збереження здатності тваринного світу до відтворення та стабільного існування [47].

До заходів, які сприяють сталому використанню об'єктів тваринного світу, відносяться: державний моніторинг об'єктів тваринного світу, визначення обсягів (лімітів) вилучення цих об'єктів, а також встановлення стандартів, нормативів і правил у галузі використання та охорони тваринного світу і середовища його проживання [8].

Лісовий кодекс України до заходів раціонального використання лісових ресурсів відносить такі заходи, як цільове розділення лісів, їх районування та встановлення цілей використання лісів. Ці дії сприяють ефективному управлінню лісовими ресурсами, забезпечуючи їх збереження та раціональне використання в межах визначених екологічних та економічних потреб [47].

Законодавство у сфері охорони атмосферного повітря Основним законом у цій сфері є Закон України «Про охорону атмосферного повітря». Він передбачає заходи, спрямовані на охорону повітря від забруднення, встановлює стандарти якості повітря, а також порядок здійснення моніторингу та контролю за викидами шкідливих речовин в атмосферу.

Законодавство про водні ресурси Закон України «Про водний кодекс» регулює правові основи використання і охорони водних ресурсів, визначає

правила управління водними об'єктами, зокрема річками, озерами, підземними водами та морями. Закон також встановлює порядок водокористування, враховуючи принципи сталого розвитку та раціонального використання водних ресурсів [47].

Законодавство про охорону земель Земельний кодекс України регулює використання і охорону земельних ресурсів, встановлюючи правові основи для раціонального землекористування, запобігання деградації ґрунтів та їхньому виснаженню. Земельне законодавство визначає правила землевпорядкування, а також умови відшкодування шкоди, завданої забрудненням чи іншим негативним впливом на землю.

Законодавство про захист біорізноманіття Закони «Про природно-заповідний фонд України» та «Про Червону книгу України» регулюють питання охорони біорізноманіття, створення та управління природно-заповідними об'єктами. Вони спрямовані на збереження рідкісних видів тварин і рослин, а також природних екосистем [47].

Забезпечення раціонального використання природних ресурсів не обмежується лише природоресурсними нормами. Одна з найбільш важливих проблем, яка перешкоджає досягненню цієї мети, пов'язана з використанням застарілих технологій виробництва. Ці технології не забезпечують належну ефективність використання ресурсів, що веде до їх перевитрати та погіршення екологічної ситуації. Впровадження сучасних технологій є необхідним кроком для досягнення сталого природокористування.

Екологічне право в цілому забезпечує важливий публічний інтерес у сфері взаємодії суспільства та природи, зокрема через збереження та відновлення сприятливого стану навколишнього природного середовища, з акцентом на підтримку якісних показників, таких як чистота атмосферного повітря, води та ґрунту. Це досягається за допомогою правового механізму охорони навколишнього середовища, що охоплює широкий спектр еколого-правових заходів [51].

До таких заходів відносяться: нормування в галузі охорони навколишнього середовища; оцінка впливу на навколишнє середовище і екологічна експертиза; державний екологічний моніторинг; облік об'єктів, що здійснюють негативний вплив на навколишнє середовище, а також самих шкідливих впливів; державний екологічний нагляд; виробничий і громадський екологічний контроль; вимоги до господарської та іншої екологічно значимої діяльності; плата за негативний вплив на навколишнє середовище та інші відповідні заходи [59].

Нормативно-правова база України містить також спеціалізовані акти, які регулюють окремі аспекти екологічної політики. Ось кілька ключових напрямів:

Україна є учасницею багатьох міжнародних договорів та угод у сфері екології, що впливає на її національне законодавство. Одним із ключових документів у цій сфері є Оргуська конвенція, яка регулює доступ громадськості до інформації та участь у прийнятті екологічно важливих рішень.

Крім того, Україна активно працює над адаптацією свого законодавства до норм і стандартів Європейського Союзу в рамках угоди про асоціацію з ЄС. Це включає імплементацію директив ЄС, що стосуються якості води, управління відходами, охорони повітря та захисту біорізноманіття [19].

Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, а також Європейським співтовариством з атомної енергії та їхніми державами-членами, призвела до значних змін у правовому регулюванні суспільних відносин в галузі охорони навколишнього середовища. Зокрема, були введені нові еколого-правові інструменти, які стали важливими для екологічного законодавства України. До таких інструментів відносяться: визначення категорій об'єктів, що роблять негативний вплив на навколишнє середовище; комплексний екологічний дозвіл; програма підвищення екологічної ефективності; вимоги до розробки та реалізації регіональних програм у сфері поводження з відходами, зокрема з твердими побутовими відходами; екологічний збір та інші.

Крім того, угода також передбачає вдосконалення існуючих інструментів, таких як виробничий екологічний контроль, державний облік об'єктів, що завдають негативного впливу на навколишнє середовище, екологічна

експертиза, плата за негативний вплив на навколишнє середовище та інші механізми, що сприяють покращенню стану довкілля [51].

Проблеми екологічної безпеки, що виникають через ймовірні зміни навколишнього середовища – як природного, так і антропогенного характеру, а також через негативні впливи на середовище проживання людини, в останні роки зазнають значних змін. Ці трансформації вимагають комплексного підходу до охорони довкілля та ефективного управління природними ресурсами.

Система екологічного контролю не обмежується лише державним і громадським наглядом, а включає також екологічний моніторинг, який може мати міжнародний характер, проведення екологічної експертизи, а також оцінку впливу будь-якої планованої діяльності на довкілля. Екологічний моніторинг має на меті спостереження за усім середовищем або його окремими компонентами, такими як природні об'єкти, комплекси і ресурси, що допомагає своєчасно виявляти потенційні загрози та здійснювати коригувальні заходи [19].

Екологічна експертиза є важливою складовою частиною системи екологічного контролю, оскільки вона дозволяє оцінити вплив різних діяльностей на довкілля ще на етапі їх планування. Оцінка впливу на навколишнє середовище є важливим елементом попереднього аналізу, який регулюється законом «Про оцінку впливу на довкілля» [15].

Науковці відзначають, що важливим напрямом у правовому регулюванні адміністративно-правових відносин у сфері охорони навколишнього середовища є інтеграція організаційно-правових механізмів з економічними стимулами для ефективного використання, охорони та відтворення природно-ресурсного потенціалу. Це виявляється через диференціацію платежів за користування та забруднення природних ресурсів, надання податкових і кредитних пільг, страхування у сфері охорони та відтворення ресурсів, а також заміну прямого адміністративного управління на непряме регулювання через організаційно-правові механізми та ринкові методи.

Важливою є також потреба в правовій диференціації соціальних стандартів, що враховують особливості та можливості регіонів щодо

використання природно-ресурсного потенціалу. Суттєвим елементом цього механізму регулювання є ринкове зіставлення попиту та пропозиції, що здійснюється за умов наявності відповідного правового поля. Трансформація форм власності та економічних механізмів регулювання діяльності стимулює пошук нових підходів і методів організаційно-правового регулювання стану природного середовища [36].

Економічний механізм охорони природного середовища складається з кількох ключових елементів, серед яких:

1. Ліцензії на природокористування – це спеціальні дозволи, що визначають види, обсяги та ліміти господарської діяльності, пов'язаної з використанням природних ресурсів. Ліцензії є важливим інструментом для регулювання та контролю за використанням ресурсів.

2. Ліміти – це екологічні обмеження, які встановлюють граничні норми для певних територій щодо обсягів використання природних ресурсів, а також викидів (скидів) забруднюючих речовин і розміщення відходів. Ліміти сприяють збереженню екологічної рівноваги, контролюючи обсяги шкоди, яку може бути завдано довкіллю в процесі господарської діяльності [51].

Ці елементи разом забезпечують економічне стимулювання раціонального використання природних ресурсів та зменшення негативного впливу на навколишнє середовище.

Еколого-правова відповідальність виникає на підставі еколого-правового (екологічного) правопорушення, яке визначається через взаємозв'язок кількох ключових елементів:

1. Вина – діяння, яке вчинено умисно або через недбалість, що призводить до екологічної шкоди.

2. Протиправність діяння – порушення норм екологічного права, яке може проявлятися як у вигляді дій, так і бездіяльності.

3. Шкода – негативні наслідки для навколишнього природного середовища (первинна шкода), що може призвести до загрози або фактичної шкоди для здоров'я людини та її майна (похідна шкода) [48].

Основною ознакою екологічного правопорушення є завдання екологічної шкоди, яка є критерієм для настання юридичної відповідальності. Ступінь та обсяг шкоди визначають тип і тяжкість відповідальності, що застосовується до порушника.

Кримінально-правова відповідальність за порушення екологічного законодавства застосовується до фізичних осіб, коли вчинене правопорушення має характер екологічного злочину. Це включає зазіхання на екологічний правопорядок і екологічну безпеку населення, що може мати серйозні наслідки для навколишнього середовища та здоров'я людей.

Адміністративна відповідальність, у свою чергу, застосовується до фізичних та юридичних осіб у випадках вчинення екологічних проступків, коли відсутній склад злочину. Основною мірою адміністративного стягнення є штраф, сума якого визначається на основі мінімальної заробітної плати на момент вчинення правопорушення, якщо інше не передбачено законом. Важливою особливістю є те, що накладення штрафу не звільняє правопорушника від необхідності відшкодувати заподіяну шкоду, що підкреслює важливість компенсації за завдані екологічні збитки [19].

Зазначені механізми відповідальності спрямовані на забезпечення дотримання екологічних стандартів і на відновлення порушених правопорядків у галузі охорони навколишнього середовища.

Цивільно-правова відповідальність є однією з найефективніших форм правового реагування на заподіяну шкоду природному середовищу, здоров'ю людини чи майну. Вона полягає у відшкодуванні екологічних збитків у повному обсязі, що включає не лише реальну шкоду, але й упущену вигоду та неотриманий дохід. Це дозволяє забезпечити компенсацію всіх можливих економічних втрат, які виникають внаслідок екологічних правопорушень. Цивільно-правова відповідальність часто є важливим механізмом для відшкодування шкоди, оскільки дозволяє потерпілим особам, підприємствам чи організаціям отримати справедливую компенсацію за завдані збитки.

Дисциплінарна відповідальність, на відміну від цивільно-правової, застосовується до фізичних осіб, зокрема працівників, у випадках порушення ними службових обов'язків, що призвело до екологічної шкоди. Це можуть бути випадки, коли особа, виконуючи свою професійну діяльність, допустила дії або бездіяльність, що порушили екологічні стандарти або завдали шкоди навколишньому середовищу.

Загалом, система екологічної відповідальності включає різні механізми, які дозволяють ефективно реагувати на екологічні правопорушення, включаючи цивільно-правові, адміністративні, кримінальні та дисциплінарні заходи, що забезпечують відшкодування шкоди і стимулюють дотримання екологічних норм [56].

Практика застосування природоохоронного законодавства дійсно вказує на низку проблем, серед яких слабкість і роз'єднаність діючих нормативних актів. Це ускладнює створення єдиної системи охорони природи, що є важливою складовою забезпечення сталого розвитку та збереження екологічної рівноваги.

Одним із шляхів подолання цих труднощів є інтеграція економічного механізму природокористування з контрольними функціями та адміністративним управлінням. Поєднання цих компонентів дозволяє не лише стимулювати ефективне використання природних ресурсів через економічні інструменти (наприклад, плата за забруднення, екологічні податки, пільги для екологічно чистих технологій), а й посилити контроль за дотриманням екологічних стандартів та вимог [49].

Отже, інтеграція економічних стимулів з жорстким адміністративним контролем і управлінням створює комплексний підхід до охорони природи, що сприяє досягненню стійких екологічних результатів та ефективному природокористуванню.

РОЗДІЛ 2

ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНОГО СТАНУ ДЕРЖАВНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

2.1. Сучасний стан довкілля в Дніпропетровській області та ключові напрями регіональної екологічної політики

Дніпропетровська область є одним із найбільших індустріальних регіонів України, що відображається на стані довкілля. Велика кількість промислових підприємств, включно з металургійними та хімічними заводами, вугледобувними шахтами та іншими важкими виробництвами, спричиняють значне забруднення навколишнього середовища. Незважаючи на ряд реформ і заходів, екологічна ситуація в області залишається складною. Важливу роль у зміні стану довкілля відіграє регіональна екологічна політика, яка спрямована на вирішення ключових екологічних проблем та покращення умов життя населення.

Дніпропетровська область розташована в південно-східному регіоні України, у басейні середньої та нижньої течії Дніпра. Її протяжність із півночі на південь становить 130 км, а із заходу на схід – 300 км. Координати області: північна широта від 49°11'28" до 47°27'10" та східна довгота від 39°57'39" до 36°56'09". Область межує з кількома адміністративними одиницями: на сході – з Донецькою, на півдні – із Запорізькою та Херсонською, на заході – з Миколаївською і Кіровоградською, а на півночі – з Полтавською та Харківською областями (див. рис. 2.1).

Територія області належить до степової зони України і має здебільшого рівнинний ландшафт. Помітна різниця між рельєфом правого та лівого берегів Дніпра, що пов'язана з геологічними особливостями. Правобережна частина охоплює Придніпровську височину із середніми висотами 100–150 м над рівнем моря. Максимальна точка височини, а також усієї області, розташована в

Дніпровському районі та сягає 192 м. Це слабкохвиляста рівнина, сформована на лесових відкладах, яка відзначається розгалуженою системою ярів і балок.

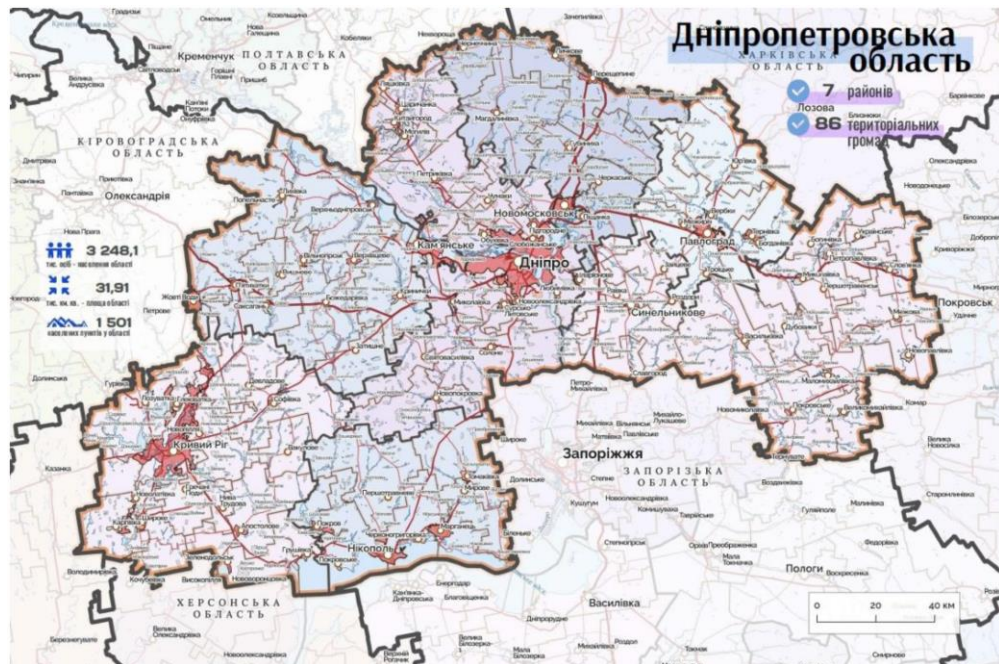

Рис. 2.1. Адміністративно-територіальний устрій Дніпропетровської області [53]

Дніпропетровська область повністю знаходиться в межах басейну річки Дніпро. Водний режим річки регулюється каскадом Дніпровських водосховищ. На території області розташовані три з них: південна частина Кам'янського та північна частина Дніпровського водосховищ, а також доступ до Каховського водосховища, яке суттєво обміліло через руйнування Каховської ГЕС російськими військами. Загальна довжина Дніпра в межах області становить 261 км [53].

Дніпропетровщина є унікальним регіоном за різноманіттю та запасами корисних копалин, маючи значні поклади природних ресурсів. Близько 50% усіх загальноукраїнських запасів корисних копалин зосереджені саме тут. Область забезпечує 100% видобутку марганцевої руди в Україні і близько 80% видобутку залізної руди. Криворізький залізорудний басейн займає провідне місце в Україні за розвіданими запасами та обсягами видобутку, а Нікопольський басейн є одним

із найбільших у світі за запасами марганцевої руди. Також у Західному Донбасі знаходяться значні промислові поклади кам'яного вугілля.

Основу ґрунтового покриву Дніпропетровської області складають чорноземи звичайні, які відрізняються глибиною гумусового шару та механічним складом. Завдяки цьому, разом зі сприятливими природно-кліматичними умовами, регіон має можливість успішно займатися інтенсивним сільським господарством. Тут створені ідеальні умови для вирощування різноманітних зернових культур і отримання високоякісного продовольчого зерна.

Таким чином, Дніпропетровська область є одним із найрозвиненіших регіонів України. Вона вирізняється вигідним географічним розташуванням, значними природними ресурсами, потужним промисловим і науковим потенціалом, добре організованим сільськогосподарським виробництвом, а також високим рівнем розвитку транспортної та комунікаційної інфраструктури.

Станом на 1 січня 2022 року чисельність населення Дніпропетровської області становила 3 096,5 тис. осіб. З них 2 606,1 тис. осіб проживають у містах, а 490,4 тис. осіб – у сільській місцевості [53].

Природні умови регіону сприятливі для людської діяльності. Дніпропетровська область має багаті природні ресурси, родючі ґрунти, достатню кількість водних ресурсів і комфортний клімат. Однак специфікою області є те, що кризові явища охоплюють не окремі території, а поширюються на великі промислові агломерації, видобувні басейни корисних копалин та суміжні території інших областей.

Екологічна ситуація в регіоні ускладнюється високим рівнем забруднення атмосферного повітря. Основними джерелами забруднення є промислові підприємства гірничо-металургійного, паливно-енергетичного та хімічного комплексів, а також транспортна інфраструктура.

У 2023 році викиди шкідливих речовин в атмосферу в Дніпропетровській області склали 385,1 тис. тонн, що на 56,2 тис. тонн більше, ніж попереднього

року. Із загальної кількості суб'єктів підприємницької діяльності дозволи на викиди отримали 144 підприємства.

За даними Регіонального офісу водних ресурсів, у 2023 році загальний обсяг забору води з поверхневих та підземних джерел в області склав 813,145 млн м³. Використання свіжої води зменшилося на 27,43 млн м³ порівняно з 2022 роком і становило 645,12 млн м³ [53].

Основними споживачами водних ресурсів залишаються великі енергетичні та металургійні підприємства, а також системи комунального водопостачання й зрошення. Попри значні обсяги забору, водні ресурси багатьох населених пунктів області не відповідають їхнім потребам. Це призводить до формування передкризової або кризової ситуації у водогосподарській та гідроекологічній сферах. Через обмежену здатність Дніпра та річок басейну до самовідновлення порушується екологічна рівновага. Проте якість води в районах основних питних водозаборів залишається стабільною й суттєвих змін не зазнала.

Високий рівень використання природних ресурсів, енергетично-сировинна спеціалізація Дніпропетровської області, значні обсяги виробництва та споживання, застаріла технічна база, а також інтенсивні процеси урбанізації й формування агломерацій сприяють значному утворенню та накопиченню відходів щороку.

Проблема накопичення та утилізації промислових відходів має загальнодержавне значення, адже значна частина цих відходів містить небезпечні для навколишнього середовища та здоров'я людини речовини. Розв'язання цієї проблеми дозволяє не лише очищати довкілля від токсичних речовин і забруднень, але й отримувати корисні продукти, що супроводжується економічним ефектом.

За даними Головного управління статистики у Дніпропетровській області, у 2023 році на підприємствах області утворилося 131070,685 тис. тонн відходів. З них 16,359 тис. тонн становлять відходи I-III класів небезпеки. Обсяг відновлених відходів склав 35472,015 тис. тонн, що становить близько 27 % від загального обсягу. На спалювання, зокрема з метою отримання енергії, було

спрямовано 0,452 тис. тонн, а 69976,564 тис. тонн відходів видалено та захоронено у спеціально організованих сховищах [53].

У структурі утворених відходів найбільшу частку складають інші мінеральні відходи, змішані й недиференційовані матеріали, хімічні відходи, а також побутові й подібні відходи, що виникають у процесі згоряння.

Дніпропетровська область розташована у степовій зоні України і охоплює площу 3192,3 тис. га. З цієї території 111,347 тис. га належать до земель лісового фонду, з яких 77,746 тис. га вкриті лісовою рослинністю. Значні запаси мінеральних ресурсів і сприятливі ґрунтово-кліматичні умови сприяли високій концентрації промислових підприємств та активному розвитку аграрного сектору. Через це більша частина земель області зазнала антропогенної трансформації, що створює труднощі у виявленні й заповіданні природних територій та об'єктів.

В області активно працюють над розвитком і розширенням заповідних територій. Охорона природи розглядається як важливий інструмент для розв'язання екологічних проблем, зокрема збереження біорізноманіття, відновлення й підтримання екологічного балансу в умовах значного техногенного навантаження.

У 2023 році обсяг викидів шкідливих речовин в атмосферу у Дніпропетровській області склав 385,1 тис. тонн, що перевищує показник 2022 року на 56,2 тис. тонн. У структурі забруднюючих речовин найбільшу частку становлять оксиди вуглецю – 120,013 тис. тонн; сполуки сірки – 71,826 тис. тонн; тверді суспендовані частинки – 34,161 тис. тонн; метан – 137,859 тис. тонн; сполуки азоту – 19,459 тис. тонн, метали та їх сполуки – 0,23 тис. тонн, та інші речовини [53].

Динаміка викидів забруднюючих речовин у повітря від стаціонарних джерел в області демонструє значні обсяги забруднення, що різняться залежно від виду економічної діяльності. Підприємства добувної промисловості та розроблення кар'єрів спричинили 37,2 % загального обсягу викидів (143,249 тис. тонн). На підприємства постачання електроенергії, газу, пари та

кондиційованого повітря припадає 19,2 %, на переробну промисловість – 41,4 %. Внесок транспорту, складського господарства, поштової та кур'єрської діяльності склав 0,6 %, а підприємств водопостачання, каналізації та поводження з відходами – 0,8 %.

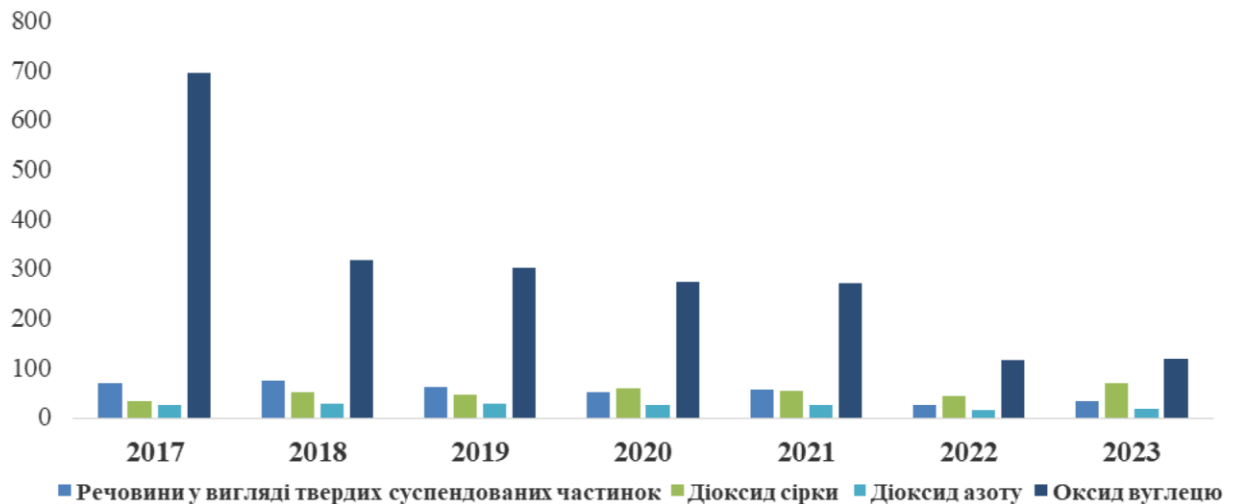

Рис. 2.2. Динаміка викидів забруднюючих речовин в атмосферне повітря від стаціонарних джерел по Дніпропетровській області станом на 01.01.2022 (тис. т) [53]

У 2023 році основними забруднювачами довкілля Дніпропетровської області залишалися підприємства металургійної галузі, добувної промисловості та виробництва електроенергії. Найбільш екологічно небезпечні види економічної діяльності включали видобування металевих руд, виробництво електроенергії, чавуну, сталі та феросплавів.

Дніпропетровський регіональний центр із гідрометеорології здійснює постійний моніторинг рівня забруднення атмосферного повітря у містах Дніпро, Кривий Ріг та Кам'янське.

Дані за 2023 рік щодо концентрацій забруднюючих речовин у місті Дніпро свідчать про перевищення гранично допустимих концентрацій (ГДК) за окремими показниками:

- Пил – від 1,2 до 1,6 ГДК;
- Аміак – від 0,3 до 0,6 ГДК;

- Діоксид азоту – від 0,6 до 1,2 ГДК;
- Формальдегід – від 0,5 до 1,2 ГДК;
- Оксид азоту – від 0,5 до 1,2 ГДК;
- Фенол – від 0,5 до 2,2 ГДК;
- Оксид вуглецю – від 0,1 до 1,2 ГДК [53].

Такі результати вказують на значний рівень забруднення, що є серйозною екологічною проблемою для регіону, зокрема для його найбільших промислових центрів.

Екологічна ситуація в Дніпропетровській області значно ускладнюється через нерівномірність розподілу викидів забруднюючих речовин в атмосферу. Основний обсяг таких викидів зосереджується в промислових зонах із великою кількістю підприємств металургійної, гірничодобувної, машинобудівної, хімічної та інших галузей.

Забруднення атмосферного повітря залишається найнебезпечнішим за своїми хімічними наслідками для здоров'я людини, водночас викликаючи серйозні екологічні проблеми:

- Вплив на екосистеми: руйнування природного середовища, негативний вплив на рослинний і тваринний світ, зниження якості води і ґрунту.
- Евтрофікація водних об'єктів: підвищення вмісту поживних речовин у водоймах спричиняє інтенсивний розвиток окремих видів (наприклад, водоростей), що змінює видовий склад екосистем, зменшує біорізноманіття та порушує природний баланс.
- Окислення ґрунтів, озер та річок: надмірне забруднення призводить до хімічних змін, що ускладнюють відновлення екологічної рівноваги.
- Пошкодження сільськогосподарських культур і лісів: забруднювачі повітря знижують темпи зростання рослинності, що завдає економічних збитків і послаблює стійкість біосистем [53].

Такі негативні явища посилюють екологічні ризики, ставлять під загрозу збереження біорізноманіття та порушують стабільність природних і господарських екосистем регіону.

До основних забруднювачів, які мають найбільш підтверджений негативний вплив на здоров'я людини, відносяться тверді суспендовані частинки (ТЧ), озон (O₃), діоксид азоту (NO₂), діоксид сірки (SO₂) та оксид вуглецю (CO). Перевищення допустимих рівнів концентрацій цих речовин у атмосфері може мати шкідливий ефект на здоров'я та умови життєдіяльності людини, в залежності від величини перевищення, тривалості впливу та інших чинників. Однак, на сьогоднішній день відсутня єдина система оцінки захворюваності в залежності від рівня забруднення повітря шкідливими речовинами.

Згідно зі статтею 5 Водного кодексу України, всі поверхневі водні об'єкти Дніпропетровської області є водними об'єктами загальнодержавного значення. Водні ресурси регіону складають в середньому 52,8 млрд м³ на рік, з яких: місцевий стік (що утворюється в межах області) – 0,825 млрд м³; підземні води – 0,381 млрд м³; транзитний стік – 51,6 млрд м³, із яких 15 млрд м³ використовується для санітарних потреб, а 37 млрд м³ йде на поповнення водосховищ та для водопостачання промислових і сільськогосподарських підприємств Дніпропетровської та сусідніх областей. Стік малих річок області складає 1,6 млрд м³, з яких 0,83 млрд м³ є місцевим стоком [53].

Враховуючи нерівномірний розподіл водних ресурсів на території області, частково вирішити проблему їх дефіциту допомагають канали для перекидання стоку з річки Дніпро, зокрема канали Дніпро-Донбас, Дніпро-Кривий Ріг та Дніпро-Інгулець, а також водопроводи регіонального значення.

У 2023 році кількість підприємств, які скидають забруднені зворотні води у водні об'єкти, становила 33, що на 4 більше порівняно з попереднім роком.

Більшість систем водопостачання та водовідведення області перебувають у незадовільному стані. Очисні споруди функціонують неефективно і потребують капітального ремонту та модернізації.

В загальному, перевантаження очисних споруд на більшості основних водокористувачів області не спостерігається. Однак якість очищення стічних вод залишається низькою, оскільки показники забруднення перевищують нормативи

граничнодопустимого скиду забруднюючих речовин (ГДС), що не дозволяє досягти стандартів «нормативно очищених» вод [53].

Згідно з узагальненими даними звітності за формою № 2ТП-водгосп (річна) за 2023 рік, у Дніпропетровській області 63 підприємства здійснюють скид зворотних вод у водні об'єкти. З них 33 підприємства є забруднювачами (у 2022 році їх було 29), що скидають забруднені (неочищені або недостатньо очищені) зворотні води в водні ресурси регіону.

На території області знаходиться понад 500 промислових підприємств.

Однією з найбільш екологічно небезпечних галузей є металургія, яка включає коксове та прокатне виробництво. Багато підприємств цієї галузі використовують застарілі технології, що призводить до значного негативного впливу на навколишнє середовище. Це проявляється у вигляді величезних відвалів кар'єрів та шламонакопичувачів у Кривбасі, Кам'янському, Дніпрі та інших містах. Діяльність підприємств гірничо-металургійного комплексу також спричиняє значні забруднення атмосферного повітря, зсуви, підтоплення населених пунктів і сільськогосподарських угідь. Найбільший вплив на екологію мають великі відвали кар'єрів та шламонакопичувачі.

Чотири найбільші шламонакопичувачі створюють зону екологічної небезпеки для міста Кривий Ріг, а один з них негативно впливає на більшість сільських територій Криворізького району. Техногенне навантаження на навколишнє середовище складають величезні хвостосховища та шламонакопичувачі у місті Жовті Води та Західному Донбасі, а також у теплових електростанціях. Також значним екологічним ризиком є кар'єри міст Марганець, Покров, Вільногірськ, провали земної поверхні під шахтами Західного Донбасу і Кривбасу, а також десятки відстійників і накопичувачів токсичних відходів.

Кривий Ріг є важливим промисловим центром України, зокрема для Дніпропетровської області. Місто має великий промисловий потенціал і входить до числа найбільш екологічно напружених міст країни. Головною галуззю економіки є залізорудна промисловість, що базується на одному з найбільших родовищ залізної руди у світі. Видобуток та переробка залізної руди

супроводжуються значними викидами забруднюючих речовин в атмосферу, що істотно впливає на екологічну ситуацію в місті [53].

Іншим техногенно-напруженим містом Дніпропетровської області є Кам'янське, де розташований потужний промисловий комплекс, який значно впливає не лише на екологічний стан самого міста, а й на ситуацію в області та країні загалом. Техногенні геохімічні зміни в атмосфері, забруднення повітря та води, а також наслідки радіаційної діяльності – це одні з найважливіших екологічних проблем для міста. На порівняно невеликій території знаходиться більше 50 промислових підприємств різних галузей, таких як металургія, хімічна, коксохімічна, машинобудівна, енергетична та інші. Деякі з них розташовані безпосередньо в центральній частині міста.

Ще одним важливим фактором забруднення території є значна кількість небезпечних відходів, що залишилися з радянських часів. Це, зокрема, відходи уранового виробництва, пов'язані з діяльністю державного підприємства «Придніпровський хімічний завод», а також залишки виробничої діяльності цехів переробки аміаку приватного акціонерного товариства «ДніпроАзот» та інші токсичні відходи [53].

Хвостосховища, які були утворені між 1948 і 1991 роками внаслідок уранового виробництва на виробничому об'єднанні «Придніпровський хімічний завод», продовжують бути джерелом забруднення навколишнього середовища. Разом із виробничими приміщеннями вони становлять небезпеку для здоров'я персоналу та населення міста, викликаючи потенційне опромінення. Це сприяє перетворенню прилеглих територій на зони з постійними екологічними ризиками для проживання.

Війна, що розгорілася в Україні, значно ускладнила існуючі екологічні проблеми, які існували до її початку. Агресія Росії призвела до численних небезпечних впливів на всі складові навколишнього середовища: атмосферне повітря, ґрунти, ландшапти, водні ресурси, рослинний та тваринний світ. Основною екологічною загрозою в умовах війни є ризик забруднення через пошкодження промислових підприємств і інфраструктурних об'єктів, що

виникають через влучання боєприпасів або аварії, спричинені відключенням електропостачання, водопостачання, газопостачання чи порушенням технологічних процесів [53].

Відбувається значне забруднення довкілля через руйнування транспортної та промислової інфраструктури, що призводить до масштабних розливів нафтопродуктів та інших небезпечних хімічних речовин. Зупинка діяльності низки видобувних підприємств спричинила дефіцит корисних копалин, і виникає питання про стан родовищ та можливість їх подальшої розробки.

Під час війни виникла гостра потреба в оцінці шкоди, завданої довкіллю, та витрат на його відновлення. Вже зараз очевидні масштаби екологічних злочинів, скоєних російськими окупантами. Деякі екосистеми та унікальні природні об'єкти, на жаль, вже не підлягають відновленню. Попри це, оцінка шкоди вимагає нових підходів, оскільки наразі повний обсяг збитків залишається невідомим через порушення або знищення систем моніторингу та обмежений доступ до лісових та інших природних територій.

Фіксація екологічної шкоди, завданої російським вторгненням, здійснюється через інформаційну панель «ЕкоЗагроза» та оперативний штаб при Державній екологічній інспекції. За попередньою оцінкою Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України, проведеною у співпраці з міжнародними експертами в рамках дослідження «Російсько-українська війна: вплив на довкілля», шкода довкіллю в Дніпропетровській області на листопад 2023 року складає майже 37 млн доларів, а загальний обсяг шкоди для довкілля України – 59,7 млрд доларів [53].

Наслідки збройного вторгнення Росії мають серйозний і тривалий вплив на здатність національної економіки України адаптуватися до змін клімату та забезпечувати ефективне реагування на екологічні виклики. Пошкодження населених пунктів, інфраструктури, виробничих потужностей та об'єктів критичної інфраструктури призводить до створення загроз забруднення довкілля та значно підвищує ризик виникнення екологічних катастроф.

Одним з найбільш руйнівних актів стало підірвання дамби Каховської ГЕС російськими військами. Цей воєнний злочин має величезні наслідки для екосистеми, зокрема для лісового, водного та сільськогосподарського секторів. Підрив дамби спричиняє ерозійні процеси, втрату зрошувальних земельних ділянок, які використовувалися для сільськогосподарських потреб, а також зміни кліматичних умов – вітрової ерозію, перенесення піску та мулу, зокрема, в районі Нікополя, що значно погіршує ситуацію.

Активні бойові дії також істотно погіршують якість повітря, оскільки детонація боєприпасів, бомбардування, руйнування нафтобаз, АЗС та промислових підприємств, а також лісові пожежі спричиняють викиди великої кількості шкідливих речовин в атмосферу. Ці викиди значно підвищують концентрацію вуглекислого газу та інших парникових газів, що має негативний вплив на клімат планети, погіршуючи ситуацію в контексті глобальних змін клімату [53].

Військова агресія Росії спричинила численні катастрофічні події, які мали та мають безпосередній і довготривалий негативний вплив на стан водних ресурсів в Україні. Щодня водне середовище зазнає забруднення через викиди військової техніки, знищення промислових об'єктів та пошкодження гідротехнічних споруд, що створює серйозну загрозу для екосистем, здоров'я людей і тварин. Руйнування водоочисних споруд та каналізаційних систем призводить до того, що стічні води скидаються без попереднього очищення, що погіршує якість води в річках та інших водних об'єктах. Це також ускладнює доступ до питної води, збільшує кількість затоплених територій і зменшує біорізноманіття, зокрема через зниження чисельності риби та інших водних біоресурсів.

Крім того, війна негативно впливає на поводження з твердими побутовими відходами, оскільки до традиційних відходів додаються залишки знищеної військової техніки, будівель та елементів інфраструктури. Для їх утилізації необхідні додаткові потужності, які неможливі без попереднього розмінування територій. Це підвищує екологічні та безпекові ризики, оскільки багато з цих

відходів містять небезпечні речовини, такі як озоноруйнівні матеріали та ізоляційні пінопластові елементи, що завдають шкоди навколишньому середовищу [53].

Військові дії та техногенні катастрофи, спричинені російським вторгненням, значно посилили деградаційні процеси в Україні, зокрема ерозію ґрунтів. Пошкодження поверхневого шару ґрунту під впливом вибухів, згоряння боєприпасів та будівництва фортифікаційних споруд сприяє зниженню родючості землі. Ерозією визначається процес руйнування верхнього шару ґрунту, що має негативні наслідки для сільськогосподарського виробництва, зменшуючи кількість поживних речовин, необхідних для вирощування культур.

Особливо серйозним є вплив підриву дамби Каховської ГЕС, який призвів до інтенсифікації ерозійних процесів, оскільки нестача зрошуваної води значно погіршує водно-повітряний баланс родючих чорноземів. В умовах спекотного клімату, підсихання верхнього шару ґрунту спричиняє його розтріскування і подрібнення, що в свою чергу призводить до запилення. У поєднанні з підвищеною силою вітрів це може сприяти розвитку вітрової ерозії, що ще більше погіршить стан ґрунтів і негативно позначиться на сільськогосподарських угіддях.

Внаслідок військових дій та пов'язаних із ними екологічних катастроф, ситуація в Нікопольському та Криворізькому районах значно ускладнюється. Обмежена кількість зрошувальних систем (лише 9 з 50 тис. га), що залишилися у цих районах, у поєднанні з посухами, може призвести до деградації засушливих ґрунтів, що означає втрату родючих земель, пасовищ і лісів. Це процес, який не лише погіршує стан ґрунтів, але й може спричинити значні зміни у рослинності, зниження біологічної продуктивності, що, в екстремальних випадках, веде до руйнування біосферного потенціалу цих територій [53].

Особливу загрозу для лісових і лісозахисних насаджень становлять лісові пожежі, що виникають через вибухи боєприпасів або навмисні підпали, як частина тактики ведення бойових дій. Лісові площі також зазнали значних механічних пошкоджень від військової техніки та вибухів, що послаблює або

знищує лісові насадження. Це не лише ставить під загрозу екологічний стан регіону, а й знижує його здатність до відновлення природного балансу, потребуючи детального обстеження і подальших заходів для реабілітації лісогосподарських земель.

Наслідки підриву Каховської ГЕС для лісових насаджень, розташованих в Нікопольському та частково Криворізькому районах, можуть бути катастрофічними. Ці райони складають близько 4–5 % від загальної площі лісового фонду Дніпропетровської області, більша частина якого складається зі штучно створених лісів, що є менш стійкими до втрати вологи. Втрата цих лісів спричинить не лише ерозію ґрунтів, але й значне збільшення ризику виникнення піщаних бур, оскільки ці лісові насадження виконують функцію захисту від вітрової ерозії [53].

Зниження рівня ґрунтових вод внаслідок руйнувань унаслідок військових дій може призвести до висихання лісових насаджень, що, в свою чергу, збільшує ймовірність лісових пожеж, які можуть поширюватися на великі території.

Бойові дії також значно пошкоджують природно-заповідний фонд. Відсутність належної охорони та фінансування об'єктів природно-заповідного фонду ускладнює ситуацію, сприяючи збільшенню незаконних вирубок лісів, видобутку корисних копалин та загрозі виникнення лісових і трав'яних пожеж. Ці фактори не лише шкодять біорізноманіттю, але й значно погіршують екологічну ситуацію в регіоні, що вимагає термінових заходів для відновлення й захисту природних ресурсів.

Загроза для стратегічних цілей зі збереження біорізноманіття в Україні є надзвичайно серйозною внаслідок військових дій, що призвели до пошкодження екосистем, знищення природних середовищ та порушення природних процесів. Втрата ендемічних видів рослин і тварин, що є характерними для цієї території, може спричинити катастрофічні наслідки для біорізноманіття. Це не тільки позначиться на природному середовищі, але й значно вплине на здатність екосистеми до поглинання парникових газів, що, в свою чергу, посилює процеси зміни клімату та опустелювання [53].

Транспорт є важливим чинником, що посилює екологічне навантаження на навколишнє середовище. Автомобільний транспорт, зокрема, є основним джерелом забруднення атмосферного повітря токсичними хімічними сполуками, такими як оксиди азоту, вуглекислий газ та частинки пилу, що можуть негативно впливати на здоров'я людини. Крім того, транспортування та переміщення на великі відстані може призвести до забруднення водних ресурсів, особливо в результаті аварій чи витоків пального, що має шкідливий вплив на водойми і сільськогосподарські землі.

Шумове забруднення, викликане транспортуванням, а також вібрація можуть погіршити якість життя населення, спричиняючи стреси, порушення сну та загострення захворювань, пов'язаних з нервовою системою. У результаті, вплив транспорту на екологію та здоров'я людей є надзвичайно значущим фактором, який потребує комплексних підходів для мінімізації шкоди.

Дніпропетровська область є важливим транспортним вузлом, через неї проходять три міжнародні та п'ять національних автомагістралей. Завдяки своєму вигідному географічному розташуванню та концентрації великих промислових і агропромислових підприємств, область відіграє ключову роль у логістичній системі країни. Це супроводжується високим навантаженням на транспортну інфраструктуру, зокрема через транзитний рух [53].

Екологічна ситуація в області в останні роки значно погіршилася, і нині ці проблеми можна вважати національними. Така ситуація є однією з причин, що стримують розвиток конкурентоспроможності регіону. За оцінками наукових установ НАН України, майже вся територія області віднесена до категорії сильно забруднених, а понад третина території – до надзвичайно забрудненої. Ці екологічні проблеми сприяють погіршенню демографічної ситуації, зокрема зниженню рівня народжуваності, зростанню смертності та погіршенню загального епідеміологічного стану в регіоні.

Дніпропетровська область є одним із головних споживачів енергетичних ресурсів різних видів. Більшість галузей економіки регіону є енергоємними, з високим рівнем споживання ресурсів, особливо при розрахунку на одиницю

продукції. Високий рівень споживання енергоресурсів також характерний для сфери житлово-комунального господарства області [53].

Отже, сучасний стан довкілля в Дніпропетровській області характеризується наступними висновками:

– Промислові викиди є основним джерелом забруднення атмосферного повітря в Дніпропетровській області. Область відома значною концентрацією промислових підприємств, серед яких лідерами з забруднення є металургійні комбінати, підприємства хімічної та енергетичної промисловості. Основними забруднюючими речовинами є діоксиди сірки, азоту, вуглекислий газ, пил, важкі метали та леткі органічні сполуки. Згідно з даними обласної екологічної служби, рівень викидів забруднюючих речовин часто перевищує допустимі норми, що негативно впливає на здоров'я населення та екосистему. Проблема загострюється через застарілі технології на багатьох підприємствах та недостатню кількість сучасних систем очищення викидів. Основними забруднювачами довкілля залишаються підприємства металургійної, добувної промисловості та виробники електроенергії. Найбільш екологічно небезпечними видами економічної діяльності є видобування металевих руд, виробництво електроенергії, чавуну, сталі та феросплавів.

– Дніпропетровська область має розгалужену систему водних ресурсів, яка включає річки Дніпро, Самара та інші менші водні артерії. Проте ці водні об'єкти зазнають сильного антропогенного тиску через викиди промислових і комунальних стоків. Основною проблемою місць водозабору у Дніпропетровській області є висока мінералізація води та вміст у ній хімічних речовин із високою токсичністю [53].

Основними джерелами забруднення водних ресурсів є:

- неочищені або недостатньо очищені стічні води з промислових підприємств;
- агрохімікати з сільськогосподарських угідь;
- неконтрольовані звалища відходів біля водних об'єктів.

Забруднення вод впливає на якість питної води, здоров'я населення та біорізноманіття водних екосистем. Вода річки Дніпро, яка є основним джерелом водопостачання, перебуває в критичному стані, що потребує значних зусиль для покращення ситуації.

– Інтенсивне використання ґрунтових ресурсів у сільському господарстві та промисловості призводить до деградації ґрунтів. Основними проблемами є ерозія, виснаження родючого шару, забруднення важкими металами та хімічними сполуками. Через розвинену металургійну промисловість, викиди важких металів накопичуються в ґрунтах, що негативно впливає на їхню якість і родючість. Крім того, активна розробка корисних копалин призводить до зміни ландшафтів і втрати сільськогосподарських угідь.

– Проблема управління відходами є гострою для Дніпропетровської області. Щорічно утворюється велика кількість промислових та побутових відходів, значна частина яких не переробляється та складається на звалищах. Незаконні звалища, які не відповідають екологічним стандартам, створюють додаткову небезпеку для довкілля та здоров'я людей [53].

Окрім того, проблемою є велика кількість небезпечних відходів (наприклад, відходи металургійної промисловості), які потребують спеціальних методів зберігання та утилізації.

Реалізацію національної екологічної політики на рівні регіону координує департамент екології та природних ресурсів Дніпропетровської обласної державної (військової) адміністрації.

Для досягнення стратегічної мети «Екологічна та енергетична безпека» була розроблена Дніпропетровська обласна комплексна програма (стратегія) екологічної безпеки та запобігання змінам клімату на період з 2016 по 2025 рік, яка була затверджена рішенням Дніпропетровської обласної ради від 21.10.2015 № 680-34/VI.

Програма включає 25 найбільших промислових підприємств області, чий загальний вплив на довкілля складає понад 96 %. Реалізація програми, яка

ґрунтується на принципах сталого розвитку, передбачена в два етапи, кожен з яких триває 5 років.

Для виконання заходів Програми основним джерелом фінансування є власні кошти підприємств-забруднювачів. Окрім того, планується залучення інших джерел фінансування, зокрема бюджетів різних рівнів, відповідно до чинного законодавства. Загальний орієнтовний обсяг фінансування складає понад 40 млрд грн [53].

Головною метою Програми є створення екологічно безпечних і комфортних умов для життя населення Дніпропетровської області. Це досягається шляхом реалізації таких цілей і завдань:

- розвиток системи екологічного моніторингу регіону;
- зменшення рівня забруднення атмосферного повітря;
- захист водних ресурсів від виснаження і забруднення;
- відновлення та рекультивація порушених земель і покращення родючості ґрунтів, зменшення відчуження земель;
- формування екологічної культури серед населення;
- покращення та вдосконалення системи збору, утилізації та переробки твердих побутових відходів;
- підвищення ефективності поводження з промисловими відходами;
- збереження та відтворення біорізноманіття, створення територіально-функціональної екологічної мережі;
- розвиток рекреаційних зон і відновлення лісів, а також підтримка природного відновлення лісових масивів;
- створення захисних лісових насаджень на деградованих, еродованих, малопродуктивних землях, уздовж водних об'єктів;
- підвищення ефективності управління енергетичними ресурсами, розвиток альтернативної енергетики, а також покращення енергоефективності та енергозбереження [53].

До основних цільових показників, які оцінюють ефективність виконання Програми, відносяться результати, які повинні бути досягнуті до 2025 року. Як

базові показники для порівняння вибрані дані станом на кінець 2013 року, оскільки вони є найбільш репрезентативними для аналізу взаємозв'язку між станом довкілля та обсягами виробництва в області.

Запланованими результатами виконання Програми є:

- зниження індексу забруднення атмосфери з 11,8 до 8;
- зменшення обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферу від стаціонарних джерел на 30 %;
- зниження викидів парникових газів (CO₂) на 20 %;
- зменшення викидів шкідливих речовин від пересувних джерел на 15 %;
- зменшення кількості забруднюючих речовин, що скидаються у поверхневі водні об'єкти, на 40 %;
- скорочення обсягу скиду забруднених стічних вод на 60 %;
- підвищення екологічної стабільності землекористування з 0,28 до 0,4, зменшення площі земель, що потребують рекультивації, на 15 %;
- збільшення частки екологічних курсів у програмах середніх та вищих навчальних закладів на 5 %;
- зменшення обсягів утворення твердих побутових відходів на 30 %;
- досягнення 100 % рівня охоплення населення послугами зі збору ТПВ;
- щорічне зменшення обсягу видалених відходів I–IV класів у спеціально відведені місця чи об'єкти на 15 %;
- збільшення показника заповідності території області з 2,81 % до 9 %

Для вирішення найважливіших проблем екологічної галузі визначені джерела фінансування та пріоритетні напрями реалізації взаємопов'язаних програмних заходів. Основна мета – зменшення антропогенного навантаження на довкілля та його відновлення через впровадження інноваційних технологій виробництва, зниження викидів парникових газів, а також підвищення рівня екологічної культури та свідомості населення [53].

У рамках Програми підприємства-забруднювачі за власні кошти запланували виконання 418 заходів. На момент реалізації Програми було виконано 212 заходів, що становить 51 % від загальної кількості.

Стан виконання Дніпропетровської обласної комплексної програми (стратегії) екологічної безпеки та запобігання змінам клімату на 2016-2025 роки

Рис. 2.3. Обсяги фінансування [53]

За підсумками 2023 року на реалізацію програмних заходів було спрямовано загалом 2005,718 млн грн, зокрема:

- Власні кошти основних підприємств-забруднювачів – 1888,051 млн грн, які були використані на фінансування природоохоронних заходів.
- Власні кошти Східного лісового офісу Державного спеціалізованого господарського підприємства «Ліси України» – 36,382 млн грн, що були спрямовані на збереження та відновлення лісів.
- Бюджетні кошти:
 - з обласного бюджету – 81,285 млн грн, зокрема:
 - на будівництво та реконструкцію систем водовідведення, упровадження прогресивних методів очистки стічних вод – 80,227 млн грн;
 - на переробку, раціональне використання та зберігання відходів (зокрема послуга з збирання, перевезення та утилізації відпрацьованих побутових ламп розжарювання) – 1,058 млн грн. [53]

Повномасштабне військове вторгнення Російської Федерації в Україну та триваючі інтенсивні бойові дії, розпочаті 24 лютого 2022 року, спричинили значні людські втрати серед цивільного населення, переміщення мільйонів осіб і

масштабні руйнування житлових будинків, підприємств та соціальних об'єктів. Війна також призвела до припинення виробничої та господарської діяльності, завдала серйозного удару по всіх сферах економічної, соціальної та фінансової системи України.

В умовах воєнного стану Уряд України вживав термінові заходи для переорієнтування бюджету на військові потреби та для забезпечення найнеобхідніших соціальних і гуманітарних видатків. Це включало підтримку життєдіяльності населення, підтримку внутрішньо переміщених осіб та забезпечення функціонування критичної інфраструктури [53].

Враховуючи надзвичайні обставини, виконання державних цільових екологічних програм було тимчасово призупинено.

2.2. Проблеми та виклики у впровадженні екологічної політики на регіональному рівні

Впровадження екологічної політики на регіональному рівні є одним із найважливіших аспектів сталого розвитку будь-якої держави. Ефективність екологічної політики залежить не лише від національних ініціатив, але й від того, наскільки успішно ці політики адаптуються та реалізуються на місцевому рівні. Регіони стикаються з різноманітними екологічними проблемами, які мають свої особливості залежно від їхнього географічного положення, економічної структури та демографічної ситуації. Незважаючи на зусилля держави і громадських організацій, впровадження екологічної політики на регіональному рівні часто зустрічає низку труднощів і викликів [3].

1. Економічні труднощі:

– Брак фінансування Одна з найбільш значущих проблем впровадження екологічної політики на регіональному рівні – це недостатнє фінансування. Регіони часто мають обмежені бюджети, і екологічні ініціативи не завжди знаходять достатню фінансову підтримку. Пріоритети місцевої влади часто спрямовані на вирішення соціально-економічних проблем, таких як розвиток

інфраструктури, освіти чи охорони здоров'я, що відсуває питання екології на другий план.

– Застарілі технології В багатьох регіонах України, особливо промислових, підприємства використовують застарілі технології, які не відповідають сучасним екологічним стандартам. Модернізація таких виробництв потребує значних інвестицій, але через обмежені ресурси ці процеси відбуваються надто повільно. Як результат, викиди забруднюючих речовин в атмосферу, воду та ґрунт залишаються на високому рівні, що створює загрозу для здоров'я населення та довкілля.

– Відсутність стимулів для бізнесу У багатьох випадках приватні підприємства не мають економічних стимулів для інвестування в екологічні технології та проекти. Відсутність державних субсидій, податкових пільг або інших стимулів призводить до того, що бізнес орієнтується на мінімізацію витрат і не приділяє уваги екологічним аспектам своєї діяльності. Це особливо актуально для малих та середніх підприємств, які мають обмежені фінансові можливості [44].

2. Інституційні проблеми:

– Слабкість місцевих екологічних інституцій Регіональні органи, відповідальні за реалізацію екологічної політики, часто мають недостатні повноваження або ресурси для виконання своїх функцій. Відсутність ефективного інституційного механізму ускладнює впровадження екологічних заходів на місцях. Часто місцеві екологічні інспекції не мають достатньо обладнання чи кадрів для проведення належного моніторингу стану довкілля та контролю за діяльністю підприємств.

– Недосконалість законодавчої бази Незважаючи на наявність екологічного законодавства, його імплементація на місцевому рівні є проблемною через низку факторів. Закони часто не враховують регіональних особливостей і потребують адаптації до конкретних умов. Крім того, в деяких випадках закони мають декларативний характер, а механізми їх виконання

недостатньо прописані, що створює правові лазівки для уникнення екологічної відповідальності [47].

– Відсутність координації між різними рівнями влади Ефективне впровадження екологічної політики вимагає чіткої взаємодії між різними рівнями влади – національним, регіональним і місцевим. Проте в багатьох регіонах України спостерігається проблема недостатньої координації між цими рівнями. Це призводить до дублювання функцій, неузгодженості дій та відсутності системного підходу до вирішення екологічних проблем [3].

3. Технічні та технологічні виклики:

– Недостатній рівень екологічного моніторингу Однією з проблем регіональної екологічної політики є відсутність систематичного та якісного моніторингу стану довкілля. Багато регіонів не мають сучасних систем моніторингу, які могли б надати точні дані про стан повітря, води та ґрунтів. Недостатність таких даних ускладнює ухвалення обґрунтованих рішень та ефективного реагування на екологічні загрози [47].

– Застаріла інфраструктура та обмежені технології Багато регіонів стикаються з проблемою зношеної інфраструктури, зокрема очисних споруд, сміттєпереробних заводів та каналізаційних систем. Ці об'єкти часто не відповідають сучасним екологічним вимогам і потребують капітальних інвестицій для модернізації. Відсутність належної інфраструктури створює перешкоди для зменшення забруднення та сталого управління відходами.

– Енергетична залежність від екологічно шкідливих джерел Багато регіонів України значною мірою залежать від використання викопних видів палива, таких як вугілля та природний газ, що сприяє забрудненню атмосфери. Перехід на відновлювані джерела енергії, такі як сонячна та вітрова енергія, вимагає значних інвестицій та змін у регіональних енергетичних стратегіях, чого часто бракує [44].

4. Соціальні та культурні виклики:

– Низький рівень екологічної свідомості населення Сталий розвиток можливий лише за умови активної участі громадськості в екологічних

ініціативах. Однак в багатьох регіонах України рівень екологічної свідомості населення залишається низьким. Люди часто не усвідомлюють свого впливу на довкілля або не розуміють важливості екологічної відповідальності. Це ускладнює реалізацію програм, пов'язаних зі зменшенням відходів, використанням енергоефективних технологій та участю в збереженні природи.

– Опір змінам з боку бізнесу та місцевих громад Часто впровадження екологічних ініціатив зустрічає опір з боку місцевих громад та підприємств, які вбачають у них загрозу своїм економічним інтересам. Особливо це стосується регіонів, де домінує важка промисловість, яка є основним джерелом зайнятості та доходів. Місцеві бізнеси можуть не бажати інвестувати в екологічні заходи через страх зниження конкурентоспроможності або необхідності скорочення робочих місць [44].

– Недостатня участь громадськості в ухваленні рішень Хоча законодавство України передбачає залучення громадськості до процесу ухвалення екологічно важливих рішень, на практиці цей механізм працює не завжди ефективно. Населення часто не має доступу до повної інформації про екологічний стан регіону або можливостей впливати на політику місцевих органів влади. Відсутність прозорості та участі громадськості знижує ефективність екологічних заходів та довіру до них [47].

РОЗДІЛ 3

НАПРЯМИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ЕКОЛОГІЧНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ НА РЕГІОНАЛЬНОМУ РІВНІ

3.1. Зарубіжний досвід здійснення державної політики в екологічній сфері

Загроза зміни клімату, деградація природних екосистем, забруднення повітря, води та ґрунтів є глобальними викликами, з якими стикається світова спільнота. Різні країни використовують різні підходи для вирішення екологічних проблем, що залежить від їхнього економічного розвитку, політичної системи, географічних умов та суспільної свідомості. Зарубіжний досвід здійснення державної політики в екологічній сфері може бути корисним для України, яка прагне удосконалити свої екологічні стратегії на всіх рівнях [5].

Розробка напрямків розвитку екологічної політики в Дніпропетровській області потребує вивчення міжнародного досвіду вирішення місцевих екологічних проблем для його адаптації в Україні. В країнах Європейської співдружності екологічне регулювання ґрунтується на поєднанні адміністративно-контрольних та фінансово-економічних інструментів, що дозволяє ефективно вирішувати питання охорони довкілля та забезпечення екологічної безпеки [4].

Зокрема, у червні 1993 року в рамках ЄС були ухвалені основні принципи і положення екологічного обліку, що набрали чинності в квітні 1995 року. Однією з основних змін стало перенаправлення пріоритетів у боротьбі з атмосферними забрудненнями: акцент перенесено з впровадження очисного обладнання на створення екологічно чистих технологій. Європейські країни мають понад 200 ефективних механізмів реалізації екологічного законодавства та використовують близько 150 різних екологічних податків, ставки і структура яких затверджуються національними парламентами. Ці механізми мають свої

особливості, зумовлені специфікою екологічних проблем кожної країни, а також політичними, економічними та соціальними умовами, які існують в них [18].

Для вирішення завдань екологічної безпеки в єдиному Європейському екологічному просторі функціонує Європейське агентство з навколишнього природного середовища (ЄЕА), яке є агенцією ЄС, що забезпечує незалежною інформацією про стан навколишнього середовища. Ця організація здійснює важливу роль в оцінці екологічної небезпеки та сприяє розвитку екологічного законодавства [4].

ЄЕА займається кількома важливими напрямками, серед яких: запобігання змінам клімату, охорона біорізноманіття, захист людського здоров'я і якості життя, а також управління природними ресурсами і відходами. Крім того, агентство надає експертні оцінки та підтримує створення умов для реалізації екологічних програм у країнах-членах ЄС та за його межами.

Європейське агентство з охорони довкілля має широку компетенцію в галузі регулювання екологічної безпеки, при цьому його компетенція є спільною з державами-членами ЄАД. На даний момент агентство налічує 32 країни-члени (27 країн ЄС та країни Європейської економічної зони – Ісландія, Ліхтенштейн, Норвегія, Швейцарія, Туреччина) та шість країн, що співпрацюють з ЄЕА (Албанія, Боснія та Герцеговина, Македонія, Сербія, Чорногорія). Це дозволяє створювати ефективні механізми для координації заходів із забезпечення екологічної безпеки на рівні всього європейського континенту [18].

Європейська екологічна інформаційна та наглядова мережа (Eionet) є важливим інструментом для розвитку і координації екологічної безпеки на рівні Європейського Союзу та його партнерів. Вона об'єднує Європейське агентство з навколишнього природного середовища (ЄАД) з національними фокусними групами, які зазвичай є національними екологічними агентствами або міністерствами охорони природи. Ці національні групи відіграють ключову роль у координації національних мереж, що включають близько 300 установ, і сприяють ефективному обміну інформацією та співпраці в галузі екологічного моніторингу та нагляду.

На сучасному етапі важливою особливістю діяльності Європейського співтовариства в галузі регулювання екологічної безпеки є спільна екологічна компетенція ЄС і його держав-членів. Це забезпечує єдність і ефективність у розробці та виконанні екологічних норм і стандартів, враховуючи національні особливості. Крім того, діяльність ЄС у цій галузі тісно пов'язана з іншими напрямками інтеграції, що підвищує синергію між екологічними та іншими політиками, такими як енергетична безпека, охорона здоров'я, і зміна клімату.

Також важливим аспектом є «дуалізм комітетів», що забезпечує баланс між централізованими та децентралізованими структурами управління, дозволяючи країнам-учасникам зберігати автономію в межах загальноєвропейського правового простору, водночас виконуючи спільні екологічні цілі. Цей підхід дає країнам-учасникам широкі повноваження щодо екологічної безпеки, що сприяє їхньому ефективному включенню в європейський процес збереження навколишнього середовища [18].

Основні напрямки правового регулювання ЄС у сфері безпеки включають: екологічні стандарти, оцінку впливу на навколишнє середовище, збори та обробку екологічної інформації, моніторинг стану навколишнього середовища, екологічну сертифікацію, управління екологічними аспектами та проведення екологічних аудитів. Також важливим є розвиток механізмів фінансування та захисту екологічних прав.

Додатково, Шоста програма дій у галузі навколишнього середовища, прийнята в 2002 році, сприяє розвитку механізмів захисту екологічних прав на рівні ЄС, зокрема шляхом формування законодавства, що забезпечує екологічну відповідальність.

Громадськість відіграє важливу роль в адміністративно-правовому регулюванні екологічної безпеки через участь у природоохоронних організаціях і групах. Найактивніша участь спостерігається у Великобританії, Німеччині, Нідерландах і Данії, тоді як в Ірландії та Греції громадська активність є меншою [14].

Один із ключових аспектів захисту екологічних прав громадян — це право на звернення до суду, яке в різних країнах ЄС має свої особливості. Зокрема, в деяких країнах є можливість звернення до суду для захисту екологічних прав будь-якої особи (Голландія, Ірландія), в інших – для будь-якої зацікавленої особи (Франція, Великобританія, Іспанія, Швеція, Фінляндія). У Німеччині звернутися до суду можна лише у разі порушення індивідуальних прав позивача, тоді як в Італії та Греції таке право мають відповідні асоціації [4].

На сьогодні ЄС активно працює над удосконаленням правової бази в галузі екологічної безпеки. Зокрема, оновлені нормативно-правові акти стосуються таких аспектів, як моніторинг навколишнього середовища, екологічна сертифікація, оцінка впливу на навколишнє середовище, а також механізм фінансування екологічних ініціатив. Одночасно продовжуються спроби кодифікації численних норм у сфері екологічної стандартизації [18].

Німеччина є лідером серед країн ЄС у сфері регулювання екологічної безпеки, де організація цього процесу зосереджена на рівні федеральних земель та місцевих органів влади. Кожна земля має свою специфіку в організації регулювання, що залежить від її розміру та структури. Однак основні функції регулювання залишаються схожими, а різниця полягає здебільшого в термінах, що використовуються. На рівні урядів земель, кожна земля має своє міністерство, яке займається питаннями екології, що є частиною загальної організаційної ієрархії.

Нормативно-правова основа регулювання екологічної безпеки в Німеччині включає численні законодавчі акти та правові норми. Серед них можна виділити Федеральний закон «Про охорону природи та ландшафтне планування», закони «Про емісії», «Про генну техніку», а також законодавчі ініціативи, що передбачають інтеграцію охорони навколишнього середовища в економічні плани розвитку. В останні роки основні зусилля в рамках державної екологічної політики спрямовані на поступову відмову від використання атомної енергії, зменшення викидів вуглекислого газу та розвиток економіки з замкнутим циклом [59].

Одним із важливих інструментів регулювання екологічної безпеки є адміністративна відповідальність. Наприклад, згідно з законодавством, за управління відходами відповідають виробники або власники. Практично це полягає у досягненні цілей екологічної політики ЄС, де учасники зобов'язані збирати у споживачів і переробляти використані пакувальні матеріали, при цьому фінансування здійснюється за рахунок переробних підприємств. Для відходів, утилізація яких потребує значних витрат (наприклад, старі автомобілі, холодильники та телевізори), встановлюються спеціальні правила [4].

На відміну від Німеччини, в інших країнах ЄС існує більш ліберальне правове регулювання екологічної безпеки. У Великобританії, наприклад, екологічне законодавство складається з численних законів і підзаконних актів, що регулюють різні види антропогенного впливу на природу. В країні функціонує система органів, відповідальних за екологічну безпеку, на чолі з Міністерством навколишнього середовища, яке виконує координаційні функції. З 1970 року працює Комісія з управління екологічною безпекою, що є незалежною неурядовою організацією, завданням якої є моніторинг ефективності природоохоронних заходів. Введення системи платежів за водокористування, скидання промислових стічних вод і податків на використання матеріалів (зокрема, на викопне паливо) дозволило Великобританії значно знизити фінансове навантаження на державний бюджет і переорієнтувати кошти на програми з регулювання екологічної безпеки [18].

У Франції існує численна кількість законів та підзаконних актів, що регулюють питання екологічної безпеки. Основними з них є закони «Про охорону навколишнього середовища», прийнятий у 1976 році, «Про відходи» (1975 р.) та «Про зареєстровані будинки» (1976 р.). Крім того, Кримінальний кодекс Франції 1994 року визначає поняття «екологічного тероризму». Франція була однією з перших країн, яка запровадила систему платежів за стоки та викиди.

Основну частину роботи з гарантування екологічної безпеки в країні здійснює жандармерія. З 1992 року при національному командуванні

жандармерії створено спеціальний підрозділ для координації дій у сфері екологічної безпеки. В усіх підрозділах жандармерії поширюється меморандум щодо охорони природи та навколишнього середовища. Однак існуючі проблеми, такі як неясний правовий статус діяльності поліції та жандармерії в цій галузі, а також недостатнє матеріальне забезпечення, стримують ефективність їх роботи у забезпеченні екологічної безпеки [61].

Ефективність екологічної політики Швейцарії визначається спільною відповідальністю Конфедерації та кантонів за регулювання екологічної безпеки. Вона зумовлена розвиненою законодавчою основою та чітким виконанням законів із залученням органів правопорядку і значних фінансових ресурсів. Основою регулювання в галузі екологічної безпеки є Федеральний закон «Про охорону природи та ландшафтів» 1966 року, який вимагає від органів влади забезпечення ефективного екологічного регулювання та виконання екологічних функцій на всіх рівнях управління.

У Бельгії значну роль у забезпеченні екологічної безпеки відіграє жандармерія. Завдяки доступу до інформаційних матеріалів інших урядових відомств і використанню вимірювальних приладів, жандарми здатні виявляти численні екологічні порушення під час патрулювання та припиняти організовану злочинну діяльність у сфері охорони навколишнього середовища. Окрім цього, у Бельгії активно функціонують спеціалізовані екологічні підрозділи, які працюють над забезпеченням відповідності екологічним стандартам і контролем за їх дотриманням [14].

З початку 60-х років ХХ століття Нідерланди активно проводять екологічну політику, орієнтуючись на регулювання екологічної безпеки. Одним із ключових етапів стало ухвалення «Меморандуму пріоритетів щодо навколишнього середовища» та «Планів національної політики в галузі навколишнього середовища», що підкреслюють взаємодію економічного зростання та покращення якості навколишнього середовища. Реалізація адміністративно-правового регулювання екологічної безпеки здійснюється на центральному та муніципальному рівнях. Основну координацію в питаннях

охорони довкілля здійснює Міністерство житла, просторового планування та навколишнього середовища, яке відповідає за розробку та виконання національних екологічних планів, управління екологічною безпекою та щорічних Національних екологічних програм [44].

У Норвегії уряд надає парламенту доповіді про стан навколишнього середовища та реалізацію екологічної політики кожні два роки. Особливу роль у здійсненні екологічної політики відіграють муніципальні органи влади. Законодавство у галузі екологічної безпеки орієнтоване на джерела скидів, і обсяги цих скидів регулюються через видачу дозволів. Відповідальність за дотримання нормативів покладається на промислові підприємства. Система державного контролю базується на інспекціях та системному аудиті. Активно працює Норвезький урядовий екологічний фонд, що підтримує екологічно чисті технології. Питання безпеки при розвідці й видобутку нафти координує Нафтовий директорат, а ліцензії видаються через тендерні раунди. З 1988 року в країні функціонує Національне відомство з розслідування та припинення економічних та екологічних злочинів [4].

Одним із яскравих прикладів державного регулювання екологічної безпеки на державному та регіональних рівнях є програма з охорони Рейну. Через високу щільність населення та численні промислові підприємства з 1930-х років якість води в річці погіршувалася, що ускладнювалося аваріями на хімічних підприємствах, розташованих у прибережних зонах. З 1950 року за ініціативою Німеччини та Нідерландів була створена Міжнародна комісія з охорони Рейну, до якої увійшли представники прикордонних держав. Її резолюції спрямовані на забезпечення екологічної безпеки в басейні Рейну та припинення скидів промислових стоків. У 1960–1970-х роках підприємства почали впроваджувати системи замкнутого водокористування та очищення промислових стоків з використанням безвідходних технологій. Одним із методів була утилізація твердих залишків очищення стоків, наприклад, у цементній промисловості, а горючі гази використовувалися для вироблення електроенергії [8].

Програма з охорони Рейну справила значний вплив на якість води в річці. До 1985 року вдалося значно зменшити надходження солей важких металів у воду, а до 1990 року було припинено потрапляння таких небезпечних речовин, як хром, нікель, мідь, діоксини та інші токсичні сполуки. Це стало можливим завдяки спільним зусиллям країн, що беруть участь у Міжнародній комісії з охорони Рейну, хоча виникли певні труднощі, зокрема через різницю в екологічних стандартах. У Німеччині вимоги до якості води були суворішими, ніж у Франції, де вода, що потрапляла в Рейн, була менш очищена [4].

Згодом ці розбіжності були усунені. Одним із важливих досягнень стало створення мережі екологічного оповіщення в басейні Рейну, яка оснащена сучасними технологіями для безперервного моніторингу якості води. У Німеччині моніторинг водних ресурсів проводиться не лише в басейні Рейну, але й по всій території країни, поділеній на зони для екологічного спостереження відповідно до водного законодавства. Це дозволяє вчасно виявляти джерела забруднення води та оперативно їх локалізувати й усувати.

Моніторинг водних ресурсів здійснюється у тісній співпраці з водною поліцією, яка має виключні права контролю над підприємствами, що використовують воду з природних джерел. Такий підхід дозволяє ефективно контролювати стан водних ресурсів і запобігати подальшому забрудненню [11].

Рейн є не лише важливою екологічною артерією, а й найбільш завантаженою річкою світу з точки зору судноплавства, пропускаючи понад 40 мільйонів тонн вантажів щорічно. В середній течії, зокрема в районі Страсбурга, проходять до 120 суден на день. Для забезпечення безперешкодного судноплавства в річці були побудовані численні гідровузли, оснащені судноплавними шлюзами, які здатні пропускати одночасно до 4 барж загальною вантажопідйомністю 8,8 тисячі тонн, причому шлюзування займає лише 20 хвилин.

У 1987 році була прийнята програма з поліпшення стану Рейну, яка мала на меті відновлення екосистеми річки, зокрема заплавних земель, флори та фауни, що були втрачені через будівництво протипаводкових дамб. Для цього на

річці було побудовано нові й модернізовано існуючі рибопропускні споруди, включаючи найбільші в Європі рибоходи сходового типу на двох гідроелектростанціях Рейнського каскаду.

Ці зусилля призвели до відновлення природних популяцій риби. Наприклад, лосось, який зник з Рейну через будівництво гідротехнічних споруд, повернувся в річку раніше, ніж прогнозувалося, вже в 1995 році, а не в 2000 році, як передбачали іхтіологи. Це є яскравим прикладом успішної інтеграції природоохоронних заходів із розвитком судноплавства та енергетичної інфраструктури [11].

Регулювання русла річки Рейн принесло певні екологічні та технічні проблеми. Одним з основних негативних наслідків стало значне зменшення площі заплави – майже на 60% на ділянці від Базеля до Карлсруе. Це призвело до ускладнення паводкової ситуації, оскільки відсутність природних заплавних зон посилила ризик затоплення великих міст, таких як Кельн, Бонн та Кобленц, особливо в багатоводні роки, коли піки паводків на Рейні та його притоках збігаються [4].

Враховуючи ці проблеми, комісія з охорони довкілля запропонувала амбіційну програму з відновлення екосистеми річки. Вона передбачає поетапне відновлення раніше зарегульованої ділянки Рейну до стану, який існував до 1816 року, з розбиранням зведених дамб. Цю ініціативу активно підтримують екологи, а також громадські рухи, які займаються збором коштів для викупу земель у зонах колишньої заплави з метою повернення їх до природної системи Рейну.

Щодо утилізації сміття та плавця під час повеней, використовується ефективна екологічно безпечна і безвідходна технологія. Сміття, що потрапляє до водоводів турбін на гідровузлах, зібране автоматичними або напівавтоматичними очисними пристроями, потрапляє у спеціальні контейнери. Плавець, який збирається таким чином, потім переробляється на технологічних комплексах у компост. Цей компост реалізується як добриво для озеленення, що дозволяє ефективно використовувати природні ресурси без шкоди для навколишнього середовища [11].

Інтенсивна донна ерозія, що виникла в результаті випрямлення русла р. Рейн та будівництва гідровузлів, стала ще однією серйозною проблемою для екосистеми річки, особливо в її нижніх течіях. Зниження рівня ґрунтових вод через опускання дна русла призвело до загибелі заплавних лісів та зменшення біорізноманіття, що має серйозні екологічні наслідки.

Однак, завдяки тривалим гідрологічним дослідженням, вдалося розробити ефективний метод боротьби з цією проблемою. Зокрема, для боротьби з ерозією перед ділянкою, що піддається розмиву, почали подавати гравійно-піщану суміш. Ця суміш відкладається на дні річки, утворюючи природне вимощення, яке перешкоджає подальшій ерозії. Така технологія, яка застосовується на Рейні вже понад 20 років, довела свою ефективність, дозволяючи зберігати рослинний та тваринний світ в заплавних зонах річки. Це стало важливим кроком у відновленні екологічної рівноваги в басейні Рейну [14].

Протягом 15-20 років екологічний стан річки Рейн значно покращився завдяки впровадженню ефективних заходів охорони навколишнього середовища та сталого розвитку. Завдяки відмові від скидів шкідливих речовин та впровадженню замкнених циклів і безвідходних технологій у процесі очищення стоків, річка відновила свою екосистему [4].

Ці заходи дозволили покращити якість води, що підтверджується зростанням біорізноманіття в річці та її заплаві. Відновлення численних видів, зокрема рейнського лосося, оселедця, форелі та інших видів риби, свідчить про покращення екологічної ситуації. Крім того, в заплавах річки почали розвиватися рідкісні види тварин і рослин, такі як тростинний кабан, плямиста чапля та багато інших, які практично зникли з цієї території до впровадження екологічних заходів.

Такий успіх є свідченням того, що комплексний підхід до охорони довкілля та сталого розвитку може значно покращити стан водних екосистем і повернути життя в ті частини природного середовища, які були раніше втрачені [14].

Регіональна співпраця Карпатських країн за останнє десятиріччя значно сприяла вирішенню екологічних проблем цього важливого природного регіону.

Завдяки зусиллям міжнародних організацій, таких як ООН, Глобальна Екологічна Фундація та Рада Європи, а також активній ролі самих карпатських країн, вдалося створити ряд юридичних та організаційних механізмів для захисту та збереження Карпат.

Основою для співпраці стали міжнародні угоди, такі як Угода про створення Асоціації «Карпатський Єврорегіон» між Україною, Польщею, Угорщиною та Словаччиною, а також двосторонні угоди, які регулюють співробітництво у сфері охорони навколишнього середовища між різними країнами. Особливо важливими є угоди між Україною та іншими державами, які стосуються охорони біорізноманіття та збереження екосистем Східних Карпат.

Значним етапом у розвитку міжнародної співпраці стало прийняття Карпатської конвенції, яка була підписана у 2003 році країнами, що розташовані в Карпатському регіоні: Угорщиною, Польщею, Румунією, Сербією, Чорногорією, Словаччиною, Україною та Чеською Республікою. Це стало важливим кроком до посилення екологічної безпеки Карпат і забезпечення сталого розвитку регіону, враховуючи його природну цінність та екологічну уразливість.

Завдяки цій міжнародній кооперації вдається більш ефективно управляти природними ресурсами, підтримувати біорізноманіття та забезпечувати сталий розвиток цього унікального природного середовища [5].

Карпатська конвенція є важливим інструментом для комплексного вирішення екологічних, соціальних і економічних проблем Карпатського регіону, сприяючи сталому розвитку та охороні навколишнього середовища. Вона ґрунтується на принципах збалансованого розвитку, що включають охорону природних ресурсів, збереження біорізноманіття та підтримку економічного розвитку регіонів. Цей підхід відповідає вимогам міжнародних документів, таких як «План дій на 21 століття», що визначає пріоритети для сталого розвитку на глобальному рівні [35].

Розробка нового проекту щодо збереження біорізноманіття і зменшення екологічних ризиків є значним кроком уперед. Започаткований Міністерством

охорони навколишнього природного середовища України за підтримки Глобальної Екологічної Фундації, цей проект передбачає впровадження стратегій на різних рівнях — від національного до локального. Це дозволяє підвищити ефективність заходів і забезпечити їх реалізацію в найбільш відповідних контекстах, враховуючи особливості кожної країни та її регіонів.

Завдяки такому проекту буде створено інституційні та законодавчі основи для охорони природних ресурсів Карпат та їх невиснажливого використання. Важливою частиною є також впровадження принципів збалансованого розвитку в управлінні біоресурсами, що дозволить забезпечити гармонійний баланс між охороною довкілля і економічними інтересами місцевих громад. Спільна робота державних, локальних і місцевих органів влади допоможе створити стійку модель управління природними ресурсами, що відповідає сучасним вимогам екологічної безпеки та розвитку.

Підписання Україною Карпатської конвенції є важливим кроком у напрямку посилення екологічної безпеки та забезпечення сталого розвитку, зокрема в гірських районах Карпат. Конвенція відкриває нові можливості для ефективного вирішення таких актуальних проблем, як збереження біорізноманіття, раціональне використання водних ресурсів, боротьба з повеннями та іншими екологічними викликами, що впливають на гірські та прилеглі долини. Вона також є значним етапом розвитку міжнародного партнерства для досягнення сталого розвитку в Європі [35].

Аналіз міжнародного досвіду в сфері екологічної політики показує, що для досягнення екологічних цілей основна увага приділяється застосуванню різноманітних адміністративних інструментів. Серед них:

1. Жорсткість стандартів і нормативів – встановлення строгих вимог до якості продукції та стану навколишнього середовища, що сприяє зменшенню негативного впливу на природу.

2. Екологічна експертиза – необхідність проходження проектами виробничої діяльності екологічної експертизи для контролю за їхнім впливом на довкілля, зокрема щодо розміщення підприємств і виробництв.

3. Угоди місцевих органів влади – укладення угод між місцевими органами щодо контролю забруднення і вжиття спільних заходів для покращення екологічного стану.

4. Системи арбітражу екологічних конфліктів – механізми вирішення суперечок між різними учасниками у сфері екології, що дозволяють знаходити компроміси та мінімізувати екологічні ризики.

5. Природоохоронні програми – реалізація природоохоронних програм на різних рівнях: локальному (на рівні підприємств і організацій), місцевому (рівень міст і адміністративних районів), регіональному (області), національному (державному) та міждержавному (коли йдеться про транскордонні екологічні питання) [35].

Ці інструменти дозволяють на різних рівнях ефективно вирішувати екологічні проблеми і забезпечувати збалансований розвиток регіонів, особливо в таких уразливих і екологічно чутливих зонах, як Карпати.

3.2. Шляхи удосконалення взаємодії органів публічного управління з підприємницькими структурами у розв'язанні екологічних проблем

Для ефективного вирішення екологічних проблем на рівні територіальної громади необхідно, щоб місцева влада вжила конкретних заходів для поліпшення екологічної ситуації у м. Дніпро. Реформа децентралізації, підвищення спроможності органів місцевого самоврядування, а також створення ефективної системи територіальної організації влади в Україні, що передбачає повну реалізацію принципів Європейської хартії місцевого самоврядування, субсидіарності, фінансової самодостатності та принципу повсюдності, ставить за мету розвиток сталого розвитку на місцевому рівні. Це означає, що процес сталого розвитку повинен починатися і підтримуватися на базовому рівні, тобто від конкретної громади до національного і глобального рівня [11].

Основним завданням органів місцевого самоврядування в сфері екологічної безпеки є забезпечення в межах їх компетенції та в інтересах

населення відповідного адміністративно-територіального утворення такого стану навколишнього природного середовища, що запобігає погіршенню екологічної ситуації та виникненню загроз для здоров'я людей. Для цього, відповідно до законодавчих та підзаконних актів, зокрема адміністративно-правових норм, створено систему прийняття рішень щодо забезпечення екологічної безпеки на рівні місцевого самоврядування. По-перше, передбачена система реалізації екологічної політики через виконавчі комітети органів місцевого самоврядування, які складаються з виконкомів та їх апаратів, де функціонують спеціально уповноважені підрозділи. По-друге, постійні комісії місцевих рад готують та затверджують програми охорони навколишнього середовища та забезпечення екологічної безпеки, здійснюючи відповідні представницькі повноваження. Виконавчі комітети та їх підрозділи відповідають за реалізацію цих програм та здійснюють контроль за їх виконанням, маючи відповідну компетенцію, встановлену адміністративно-правовими нормами [24].

Місцева екологічна політика, яку реалізують органи державної влади та місцевого самоврядування, повинна бути орієнтована на забезпечення сталого розвитку територіальних громад через створення умов для максимально ефективного використання місцевих природних ресурсів. Це може бути досягнуто шляхом стимулювання розвитку таких ініціатив, як формування екологічних кластерів, підтримка екологічного підприємництва, заохочення соціальної відповідальності бізнесу та активізації громадської участі, включаючи неурядові організації (НДО) [35].

Модель екологічної політики, заснована на створенні екологічних кластерів, ще не отримала широкого поширення в Україні, але її основна ідея полягає в інтеграції зусиль державних органів, економічних суб'єктів, наукових установ та громадськості для досягнення цілей сталого розвитку конкретної території. За визначенням І. Дегтярьової, екологічно орієнтовані кластери – це «господарські комплекси, в яких різні економічні суб'єкти об'єднуються в єдині цикли таким чином, що господарська діяльність взаємодоповнюється з процесами відтворення екосистемних компонентів» [29].

Стимулювання формування екологічних кластерів з боку місцевих органів влади та органів місцевого самоврядування має бути спрямоване на створення умов для поліпшення стану навколишнього середовища в конкретній адміністративно-територіальній одиниці. Формування екологічного кластера може принести низку переваг:

- Розподілити антропогенне навантаження на обмеженій території, що дозволить знизити негативний вплив на навколишнє середовище.
- Підвищити екологічну спрямованість і «екологічність» території, покращуючи її загальний екологічний статус.
- Збільшити конкурентоспроможність місцевої продукції завдяки її екологічній орієнтації, що може залучити споживачів, зацікавлених в екологічно чистих продуктах.
- Створити додаткові переваги для груп підприємств, які об'єдналися в кластер, що важко досягти окремим підприємствам.
- Сприяти вирішенню екологічних і соціальних проблем, властивих певній території, через колективні зусилля.
- Розробити стратегію зниження антропогенного забруднення навколишнього середовища та сприяти сталому екологічному розвитку на місцевому рівні [26].

Розвиток екологічного бізнесу є важливим напрямом для максимально ефективного використання місцевих природно-ресурсних потенціалів. Місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинні підтримувати такі ініціативи в екологічному підприємстві:

- Проведення екологічного аудиту, який оцінює вплив сировини, матеріалів та виробничих процесів на довкілля, а також визначає способи зменшення їх негативного впливу на навколишнє середовище.
- Сприяння поширенню екологічно безпечних технологій через механізм екологічного лізингу, що дозволяє підприємствам оновлювати обладнання та технології з мінімальним екологічним впливом.

- Активізація участі бізнесових структур у розробці та реалізації місцевих природоохоронних програм, що забезпечить більш ефективне вирішення екологічних проблем на території.

- Підвищення екологічної свідомості суб'єктів екологічного бізнесу через інформаційні кампанії та освітні ініціативи.

- Використання нових інструментів екологічного інформування підприємців про результати їх діяльності, таких як екологічне маркування продукції (обов'язкове та добровільне), а також рекомендації з екологічно безпечного споживання продукції.

- Заохочення соціально відповідальної діяльності організацій, що бере до уваги не тільки економічні, а й соціальні та екологічні аспекти їх діяльності [11].

Необхідно підкреслити, що повноцінний розвиток населених пунктів в умовах ринкової економіки та сталого розвитку неможливий без активної участі бізнесових структур у формуванні та реалізації місцевої екологічної політики. Все більше органи місцевого самоврядування виступають не лише як адміністративні, контролюючі та управлінські органи, а й як рівноправні партнери у здійсненні бізнесу в екологічній сфері [27].

Науковці та практики запропонували безліч моделей взаємовідносин між органами державної влади, місцевого самоврядування та бізнесом. Це пояснюється тим, що сам процес взаємодії є багатограним та різноаспектним. Різноманіття поглядів у науковій вітчизняній та зарубіжній літературі на моделі цих взаємовідносин наразі є досить широким (додаток А).

З-поміж розглянутих моделей, модель «партнерства» є найоптимальнішою для взаємовідносин між владою та бізнесом, оскільки вона забезпечує реалізацію спільних, довгострокових планів. Однак практичне застосування цієї моделі можливе лише в тих містах, де економічні та політичні актори можуть вести конструктивний діалог і підтримувати один одного. Модель партнерства діє там, де активно проводяться ринкові реформи та розвивається підприємництво.

Важливо зауважити, що партнерські відносини між владою та бізнесовими структурами не є ознакою слабкості місцевої влади, а навпаки, вони свідчать про

прагнення створити сприятливі умови для розвитку економіки через співпрацю, а не через адміністративний тиск на підприємців. Місцева влада має на меті не тільки вивести місто з економічної кризи, але й сприяти розвитку виробництва та приватного підприємництва.

Вітчизняна практика місцевого управління лише починає активно впроваджувати модель партнерства. Однак зарубіжний досвід показує, що саме за цієї моделі успішно вирішуються соціально-економічні та екологічні проблеми, оскільки партнерство дозволяє з'єднати зусилля влади та бізнесу для досягнення спільних цілей [11].

З огляду на це, можна запропонувати концептуальну модель відносин між органами місцевого самоврядування та підприємницькими структурами для розв'язання екологічних проблем у місті Дніпро. Така модель повинна базуватися на активній співпраці, де місцева влада і бізнес формують спільні стратегії для сталого розвитку, підвищення екологічної свідомості та впровадження інноваційних рішень у сфері охорони довкілля (рис. 3.1.) [26].

Цілі партнерства між органами місцевого самоврядування та підприємницькими структурами, як правило, збігаються та не містять конфлікту інтересів. У сфері екології відсутні прямі протиріччя між зацікавленими сторонами, оскільки всі учасники прагнуть до покращення якості навколишнього середовища для себе та майбутніх поколінь. Таким чином, взаємодія з екологічних питань, починаючи з етапу стратегічного планування, може бути не лише ефективною, а й створювати міцну основу для гармонійних відносин у процесі реалізації конкретних проектів [27].

Важливим є те, що закладення основ партнерства на стадії планування дозволяє сформувати спільні цілі та підходи, що знижує ризики конфліктів і забезпечує успішне впровадження стратегій місцевого розвитку. У такий спосіб, під час реалізації проектів з екологічної безпеки, створюється атмосфера довіри та співпраці, що є ключовим фактором для досягнення сталих результатів на користь громади.

Рис. 3.1. Концептуальна модель відносин між органами місцевого самоврядування та підприємницькими структурами у розв'язанні екологічних проблем у м. Дніпро [11]

Наприклад, проблема санітарної очистки та утилізації сміття є однією з найактуальніших для міських територій. Ця сфера має високий потенціал для реструктуризації, хоча і потребує великих інвестицій. Вона включає кілька етапів: сортування відходів, їх збирання та переробка. Кожен з цих етапів вимагає значних змін, оскільки швидке забруднення навколишнього середовища вже досягло небезпечного рівня. Ініціатива місцевих органів влади щодо приватизації цього сектору дозволяє залучити приватні інвестиції, оскільки бізнес, орієнтуючись на отримання прибутку, намагається знижувати витрати, враховуючи особливості цінової політики [27].

Переробка сміття повинна бути орієнтована на захист ґрунтів від забруднення токсичними речовинами та продуктами їх розпаду, а також на виробництво енергії і компосту. Сьогодні існують різні сучасні технології, від спалювання відходів до комплексної переробки через біоочистку та гранулювання сміття в горючі брикети, які мають енергетичну цінність,

порівнянню з бурим вугіллям. Ці методи можуть бути використані в партнерстві з підприємствами на великому рівні. У найближчому майбутньому ця галузь стане не тільки самодостатньою, а й прибутковою, при цьому санітарні та рекреаційні зони стануть безпечними і привабливими місцями для відпочинку [17].

Основними чинниками, які визначають успіх партнерства, є: довіра між учасниками; прозорість та прогнозованість їхніх дій; здатність знаходити компроміси та досягати домовленостей; а також вільний доступ до інформації. Однак, на жаль, в Україні поняття «соціальна відповідальність» у бізнесі часто залишається лише на словах, а не на практиці, що суттєво обмежує можливості для конструктивної співпраці. Бізнес, що завдає шкоди навколишньому середовищу, випускає низькоякісну продукцію, ухиляється від сплати податків (часто через занадто високі ставки) і використовує інші шляхи для отримання надприбутків, виявляється соціально безвідповідальним. У відповідь на це місцева влада повинна реалізувати політику, спрямовану на захист інтересів широких верств населення, а не економічні інтереси фінансово-промислових груп. Пріоритетами для органів місцевого самоврядування мають бути умови життя громадян, а не вигоди великих бізнес-структур [11].

Це й відрізняє українське підприємництво від європейського та світового. Бізнес може стати екологічно орієнтованим лише тоді, коли підприємець не лише передбачає, але й усвідомлює наслідки своїх дій, враховуючи інтереси та потреби інших людей і суспільства в цілому. Соціально відповідальним є той бізнес, який підтримує та захищає навколишнє середовище, а також робить свій внесок у розвиток громади, в якій працюють та живуть його працівники. Соціальна відповідальність охоплює сім основних напрямів діяльності: управлінську організацію; дотримання прав людини; трудові відносини; етичні практики у бізнесі; захист навколишнього середовища; захист прав споживачів; розвиток місцевих громад та співпрацю з ними.

Соціально відповідальна діяльність організацій повинна ґрунтуватися на таких екологічних принципах:

– Екологічна відповідальність – організації повинні нести відповідальність за вплив своїх дій на навколишнє середовище та населення в результаті виробничих процесів.

– Управління екологічними ризиками – це принцип, що базується на тому, що екологічна ситуація в державі чи конкретному регіоні, яка виникає через антропогенний вплив, завжди супроводжується відхиленнями від певних екологічних норм, таких як рівень забруднення повітря чи гранично допустимі концентрації забруднювальних речовин. До таких ризиків відносяться антропогенні забруднення довкілля, нераціональне використання природних ресурсів та техногенні катастрофи [27].

– Плата за забруднення – організації повинні оплачувати забруднення, яке вони спричинили внаслідок своєї діяльності або продукції, в залежності від обсягів заподіяної шкоди та необхідних заходів для відновлення. Для стимулювання екологічно орієнтованого підприємництва в міжнародній практиці використовуються податкові знижки, визначаючи пільгові критерії для різних видів діяльності та застосування підвищувальних коефіцієнтів в залежності від ступеня позитивного впливу на навколишнє середовище [21].

– Принцип «споживач платить» – в Україні збори за забруднення середовища є частковою реалізацією принципів «забруднювач платить» та «споживач платить». Це дозволяє компенсувати витрати на боротьбу із забрудненням, а також запобігти подальшому забрудненню. Принцип «забруднювач платить» полягає у тому, що підприємства компенсують шкоду, яку завдали навколишньому середовищу, зменшуючи власний прибуток, а за перевищення ліміту забруднення сплачуються штрафи. Принцип «споживач платить» реалізується через включення екологічних витрат до вартості продукції, що виробляється.

– Принцип запобігання (превентивності) – полягає в запобіганні екологічної деградації та загрозам здоров'ю людей, передбачаючи заходи з раннього виявлення потенційних аварій на підприємствах та їх швидкого усунення, що допомагає знижувати ризики.

В Україні великі підприємства починають розглядати соціальну відповідальність як важливий інструмент для покращення своєї конкурентоспроможності, збільшення прибутку та нематеріальних активів. Що ж стосується малого та середнього бізнесу, то через обмежені ресурси та відсутність чіткої взаємної відповідальності між бізнесом, владою та громадою, наразі важко говорити про впровадження подібних інструментів. В результаті, багато експертів вважають, що шляхом вирішення екологічних проблем можуть стати так звані екологічні підприємства, які сприяють підвищенню відповідальності бізнесу за місцеві екологічні проблеми, зокрема поліпшення стану навколишнього середовища, розвиток особистої відповідальності за власні дії та результати життєдіяльності в «позитивному» середовищі. Ці завдання мають практичний характер і пов'язані з застосуванням інструментів екологічного проектування та екоінвестицій. Важливими елементами управління екологічними проектами є комплекс принципів, підходів, методів і управлінських технологій (рис. 3.2) [41].

Реалізація проектів нерозривно пов'язана з екологічними інвестиціями. Зараз все більше інвесторів при прийнятті рішень враховують фактори, відомі як ЕСУ (екологічні, соціальні та управлінські). Дослідження, проведене компанією Fortis, підтверджує стабільний розвиток ринку екологічних інвестицій, який у найближчі роки може скласти до 20% від загального обсягу інвестиційних продуктів. На сьогоднішніх ринках інвестори мають можливість вибирати соціально відповідальні інвестиції, зокрема екологічні, у всіх категоріях, таких як фонди, акціонерний капітал, боргові зобов'язання, нерухомість і вкладення в приватний акціонерний капітал [12].

Рис. 3.2. Управління реалізацією екологічних проектів: система принципів, підходів, методів та управлінських технологій [11]

У сучасних дослідженнях акцентується увага на важливості екологічного підприємництва та необхідності стимулювання його розвитку. Основними напрямками екологічного підприємництва є:

– Розробка та впровадження програмного забезпечення для захисту навколишнього середовища, що використовується в рамках державного управління та звітності.

– Проведення екологічних аудитів на підприємствах-природокористувачах та інших суб'єктах господарювання.

– Встановлення та використання природоохоронного обладнання, засобів вимірювання і контролю екологічних параметрів на виробництвах та транспортних засобах.

– Оцінка екологічної безпеки матеріалів, речовин, технологій, обладнання, промислових виробництв і об'єктів [27].

– Торгівля квотами або дозволами на викиди шкідливих речовин в атмосферу.

– Обмін державних боргів на фінансування природоохоронної діяльності (кредитори списують частину боргів боржників в обмін на зобов'язання спрямувати кошти на екологічні заходи).

– Організація поводження з зоологічними та ботанічними колекціями, а також біологічними об'єктами (утримання, продаж, обмін, зберігання, транспортування, вивезення за кордон та ввезення в країну) [4].

Науковці систематизують екологічні інвестиції за такими характеристиками: завданнями, напрямками (об'єктами) інвестування, ознаками (рис. 3.3.) [4].

Отже, місцева влада має за мету стимулювання розвитку екологічного бізнесу, який спрямований на зменшення негативного впливу людської діяльності на навколишнє середовище. Ось основні аспекти цього підходу:

1. Оцінка та управління екологічними ризиками, пов'язаними з виробничою діяльністю.

2. Внесок у боротьбу зі змінами клімату.

3. Ефективне використання природних ресурсів, включаючи воду, землю та біоресурси.

4. Заходи щодо енергозбереження та підвищення енергоефективності, зокрема впровадження відновлювальних джерел енергії за конкурентоспроможними цінами та поліпшення енергоефективності будівель.

5. Покращення екологічних характеристик товарів і послуг, включаючи відмову від шкідливих для здоров'я та навколишнього середовища матеріалів і технологій, а також відповідальність за продукт на всіх етапах його життєвого циклу.

6. Зменшення кількості відходів, їх утилізація, переробка та використання вторинної сировини.

Рис. 3.3. Екологічні інвестиції: завдання, напрями, ознаки [4]

7. Лідерство в освітніх програмах для підвищення обізнаності про сталий розвиток серед громадськості, споживачів, працівників і партнерів, розвиток навичок енергозбереження та раціонального використання природних ресурсів.

8. Відновлення природних ресурсів, включаючи створення охоронюваних територій, збереження земель, що не використовуються у виробничих цілях, а також відновлення забруднених земель.

9. Зменшення викидів та скидів, застосування екологічно безпечних технологій, зокрема створення замкнутих виробничих циклів.

10. Інтеграція екологічних принципів у менеджмент і стратегію розвитку підприємства, наявність екологічної політики.

11. Прийняття добровільних екологічних зобов'язань та підготовка до більш суворих екологічних стандартів [10].

Одним із ключових факторів, що сприяють досягненню сталого розвитку територіальних громад, є активна участь громадськості. Залучення громадських об'єднань, що володіють багатим потенціалом людських ресурсів (інтелектуальних, кваліфікаційних, творчих тощо), до розробки та реалізації ініціатив сталого розвитку на різних рівнях є важливим, і це підкреслюється у більшості основних документів, що стосуються цих питань. Таким чином, участь громадян та їх об'єднань повинна бути невід'ємною частиною стратегій сталого розвитку на всіх етапах їх реалізації – від ініціатив до практичної реалізації та моніторингу результатів.

Проте реальна ситуація взаємодії органів місцевого самоврядування з населенням демонструє низький рівень довіри громадян до влади, небажання чи неготовність населення брати участь у прийнятті рішень щодо розвитку територій, а також значну недостатність інформації про можливості участі у місцевому самоврядуванні. Однією з найбільших проблем є низька мотивація громадян до об'єднання в громадські організації та активної взаємодії з місцевими органами влади в питаннях розвитку громади. Це, в свою чергу, обмежує можливість залучення ресурсів громадських організацій для забезпечення сталого розвитку на місцевому рівні [27].

Зважаючи на міжнародний досвід, можна визначити основні напрямки діяльності, що забезпечують сталий розвиток на місцевому рівні, де залучення громадських об'єднань є найбільш ефективним, зокрема у питаннях охорони

навколишнього середовища та екологічних прав громадян. Залежно від особливостей цього напрямку, можуть бути застосовані різні форми та заходи для залучення громадських організацій до сталого розвитку на місцевому рівні. До основних форм участі громадських об'єднань у захисті навколишнього середовища та екологічних прав можна віднести:

- Залучення недержавних організацій (НДО) до незалежного моніторингу стану навколишнього середовища та впливу діяльності підприємств на екологічну ситуацію, перевірка дотримання екологічних стандартів як підприємствами, так і жителями громади.

- Включення громадських об'єднань і незалежних експертів до розробки місцевих екологічних програм та організації консультацій з населенням щодо охорони довкілля.

- Проведення оцінки екологічних наслідків рішень, що стосуються соціального та економічного розвитку на місцевому рівні.

- Сприяння реалізації спільних ініціатив між недержавними організаціями, органами місцевого самоврядування та бізнесом, спрямованих на вирішення екологічних проблем громади та охорону навколишнього середовища [44].

Основними способами залучення громадських об'єднань до реалізації цього напрямку є створення та підтримка роботи громадських рад, спеціалізованих дорадчих комітетів і комісій при органах місцевої влади, а також організація екологічних ініціатив за участі громадськості, таких як проекти з енергозбереження та раціонального використання місцевих природних ресурсів. Для розширення участі недержавних організацій (НДО) у захисті навколишнього середовища та екологічних прав громадян доцільними, на нашу думку, є такі заходи:

- Створення сприятливих умов на місцевому рівні для діяльності екологічних громадських організацій, включаючи належне нормативно-правове забезпечення, організаційну та фінансову підтримку.

– Розробка і впровадження процедур для експертизи та моніторингу екологічних наслідків рішень щодо місцевого економічного та соціального розвитку, а також для оцінки діяльності підприємств за обов'язкової участі громадських об'єднань.

– Розробка механізмів громадського контролю за екологічними проблемами в межах територіальної громади [17].

Отже, для розвитку громади м. Дніпро необхідно розробити місцеву екологічну політику, яка буде базуватися на принципах сталого розвитку. У цьому процесі повинні брати участь всі зацікавлені сторони: органи місцевої державної влади, органи місцевого самоврядування, громадські організації та бізнес-структури.

Основні етапи розробки місцевої екологічної політики представлено на рис. 3.4. [34].

Рис. 3.4. Основні етапи розробки місцевої екологічної політики [34]

Необхідно модернізувати та вдосконалити систему управління в сфері місцевої екологічної політики, створивши ефективну систему регулювання, яка поєднуватиме ринкові механізми та підходи, а також механізми державно-корпоративних відносин. Важливо забезпечити координацію діяльності центральних та місцевих органів виконавчої влади, органів місцевого самоврядування та громадських організацій для ефективного вирішення проблем екологічної безпеки на місцевому рівні [17].

Місцева екологічна політика повинна мати повноваження і можливості для їх реалізації, представлені на рис. 3.5. [28].

Рис. 3.5. Повноваження та можливості для реалізації місцевої екологічної політики [28]

Вирішенню зазначених завдань сприятиме дотримання адміністративно-правових принципів діяльності органів міського управління в екологічній сфері. Це означає, що правовий статус та повноваження органів місцевого самоврядування щодо охорони навколишнього природного середовища та здійснення інших екологічних заходів повинні включати відповідний адміністративно-правовий механізм для реалізації цієї діяльності. З одного боку, органи місцевого самоврядування приймають рішення щодо забезпечення екологічної безпеки на території відповідного адміністративного утворення (представницькі повноваження), а з іншого — вони несуть відповідальність за належне виконання цих рішень (виконавчі повноваження).

Отже, доцільно запропонувати комплексний підхід до розробки теоретичних та методичних основ, а також практичних рекомендацій для забезпечення екологічно безпечного розвитку міста Дніпро. Підхід охоплює п'ять етапів, зміст яких надано на рис. 3.6. [11].

Використання зазначеного комплексного підходу сприятиме розширенню методичної бази управління безпекою довкілля міста Дніпро, створюючи умови для вирішення екологічних проблем і сприяючи досягненню завдань сталого розвитку міста та підвищенню якості життя його мешканців.

Основними показниками реалізації місцевої екологічної політики мають стати екологічні індикатори сталого розвитку, серед яких: рівень задоволення населення станом довкілля, щорічний відсоток фінансування природоохоронних заходів, якість атмосферного повітря, поверхневих вод та питної води, обсяг споживання природних ресурсів, а головне – здоров'я населення. На основі отриманих даних місцева влада зможе здійснювати контроль та щорічну оцінку ефективності вжитих заходів для забезпечення сталого розвитку міста. Результати проведеної роботи повинні бути широко висвітлені в засобах масової інформації для забезпечення повного та об'єктивного інформування громадськості про реальний стан сталого розвитку на відповідній території.

Рис. 3.6. Комплексний підхід до обґрунтування теоретико-методичних засад і розробки практичних рекомендації щодо екологічнобезпечного розвитку міста Дніпро [11]

В рамках удосконалення механізмів публічного управління в сфері екологічної безпеки запропоновано інституціонально-організаційний механізм, що включає два основні механізми реформування екологічної політики в Україні. У сукупності ці механізми формують єдиний комплексний підхід, спрямований на підвищення ефективності управління екологічною безпекою на всіх рівнях влади. Перший механізм охоплює інституційні зміни, які

передбачають створення нових органів, зміну функцій існуючих структур та інтеграцію екологічної політики у різні сфери управління. Другий механізм стосується організаційних заходів, зокрема удосконалення процедур прийняття рішень, моніторингу та оцінки ефективності екологічної діяльності, забезпечення координації між різними органами влади та громадськими організаціями.

Ці механізми працюють разом, створюючи інтегрований та ефективний інструмент для управління екологічними проблемами на місцевому та національному рівнях (рис. 3.7).

Рис. 3.7. Інституціонально-організаційний механізм публічного управління в сфері екологічної безпеки [11]

Інституціонально-організаційний механізм публічного управління у сфері екологічної безпеки можна визначити як комплексну систему, яка спрямована на ефективне здійснення публічного управління та досягнення важливих суспільних цілей. Цей механізм включає в себе: органи публічної адміністрації (як органи державної влади, так і місцевого самоврядування), а також інші учасники процесу розробки та реалізації державної політики в екологічній сфері. До того ж, важливою складовою є державна політика, яка включає формування нових інститутів, оновлення існуючих та ліквідацію застарілих інститутів.

Залучимо увагу до основних елементів інституціонально-організаційного механізму публічного управління в контексті реформування екологічної політики України.

Основною метою функціонування інституціональної складової механізму є забезпечення збалансованості екологічної політики, яка підтримується інституціональними структурами як на державному, так і на регіональному рівнях. Для досягнення цієї мети нами запропоновано чотири основні шляхи переформатування державної екологічної політики [11].

Першим шляхом є стратегічне планування екологічної політики, яке базується на принципах конституційності. Відповідно до стратегії розвитку публічного управління в екологічній сфері, державна екологічна політика повинна бути спрямована на досягнення такого стану довкілля, що відповідає вимогам екологічного благополуччя. Це досягається через реалізацію екосистемного підходу у всіх сферах діяльності та за умов сталого соціально-економічного розвитку України. Такий підхід є необхідним для забезпечення конституційних прав кожного громадянина на чисте та безпечне довкілля, здійснення раціонального природокористування, а також збереження і відновлення природних екосистем.

Другим шляхом є впровадження зовнішнього контролю. Як зовнішні "контролери" можуть виступати: Європейський інвестиційний банк (ЄІБ), який забезпечує контроль за цільовим використанням довгострокових фінансових ресурсів для реалізації ключових інфраструктурних, енергетичних,

природоохоронних та інших загальнодержавних інвестиційних проєктів; Європейська екологічна агенція (ЄЕА), яка здійснює інформаційний аудит під час розробки, впровадження та оцінки екологічної політики; а також Глобальний Екологічний Фонд (ГЕФ), що зосереджується на питаннях покращення глобального екологічного стану за принципами сталого розвитку [28].

Третій шлях полягає в наданні повноважень органу, який функціонує поза межами прямого впливу держави. Багато країн демократичного світу вже прийняли інституційні рішення, що забезпечують високий рівень виконавчої дисципліни, одним із яких є делегування повноважень незалежним структурам. У цьому контексті можна запропонувати створення нової інституції – Комітету з екологічної політики (КЕП), який матиме функції проєктного управління, розробки бюджетних законопроєктів для фінансування заходів у рамках державної екологічної політики, проведення екологічного аудиту та інші відповідні завдання [11].

Четвертий шлях реформатування полягає в запровадженні публічно-громадського контролю через встановлення співпраці уряду з інститутами громадянського суспільства. Це вимагає створення організаційної структури, наприклад, у вигляді Дорадчої ради з екологічної політики (ДРЕП) при уряді, яка буде сприяти ефективному залученню громадськості до процесу розробки та оцінки екологічної політики.

Другою складовою є організаційний механізм, який має впливати на діяльність державних органів, що здійснюють безпосередню реалізацію екологічної політики. Цей механізм передбачає використання трьох управлінських технологій, які прийшли з приватного сектора в публічний, а саме: загальне управління якістю (Total Quality Management, TQM), реінжиніринг робочих процесів (Business Process Reengineering, BPR) та філософія Кайдзен (Kaizen philosophy). Ці підходи допоможуть підвищити ефективність управлінських процесів і забезпечити більш оперативну та результативну реалізацію екологічної політики [18].

Зміст підходу загального управління якістю (TQM) полягає в тому, що якість повинна бути на першому місці на кожному етапі діяльності, процесу та прийняття рішень. Загальне управління якістю — це підхід до управління організацією, орієнтований на досягнення високої якості через активну участь усіх її членів (персоналу на всіх рівнях і в усіх підрозділах). Цей підхід спрямований як на довгостроковий успіх через задоволення вимог клієнта, так і на отримання вигоди для членів організації та суспільства загалом [17].

Якщо організація потребує значних змін у своїй діяльності, то варто застосувати технологію реінжинірингу робочих процесів (BPR). Цей інструмент має певні спільні риси з TQM, але спрямований на радикальні зміни складних робочих процесів, які не можна змінити за короткий час. Реінжиніринг робочих процесів також фокусується на задоволенні потреб клієнтів і підвищенні продуктивності, але є одноразовим кроком, а не безперервним процесом [18].

Філософія Кайдзен орієнтована на постійну оптимізацію управлінських процесів на всіх етапах існування організації. Цю філософію можна застосувати в будь-якій сфері публічного управління. Щоб удосконалити процеси та підвищити якість управлінських послуг, Кайдзен пропонує кілька інструментів: скорочення витрат через підвищення ефективності праці та зменшення витрат на управлінські процеси; організація робочого процесу шляхом підтримання порядку на робочому місці, що дозволяє забезпечити високу продуктивність і ефективність кожного співробітника; контроль якості через систематичну перевірку та покращення якості виконуваних завдань.

Для успішного впровадження філософії Кайдзен необхідно мати налагоджену систему документування робочих процесів, пильність кожного співробітника щодо організації свого робочого простору, чіткий розподіл обов'язків і компетенцій, а також об'єктивні і зрозумілі вимоги до співробітників та їх продуктивності [27].

Отже, узагальнимо шляхи удосконалення екологічної політики на регіональному рівні:

1. Запровадження екологічного моніторингу та контролю. Ефективний контроль за станом довкілля є ключовим компонентом удосконалення екологічної політики на регіональному рівні. Дніпропетровська область потребує розширення системи моніторингу для постійного відстеження якості повітря, води та ґрунтів. Для цього необхідно:

- Створити сучасні автоматизовані станції моніторингу, які могли б оперативного надавати точні дані про стан довкілля.
- Розширити обсяг екологічних досліджень, зокрема впливу промислових підприємств на місцеві екосистеми.
- Впроваджувати регулярні аудити підприємств на відповідність екологічним нормам, а також застосовувати штрафи за їх порушення [11].

2. Підтримка та стимулювання «зелених» технологій. Одним із перспективних шляхів удосконалення екологічної політики є стимулювання підприємств до впровадження екологічно чистих технологій. У Дніпропетровській області це має особливе значення через велику кількість промислових підприємств. Можливі напрями включають:

- Енергетична ефективність: заохочення підприємств до зниження споживання енергії та перехід на відновлювані джерела енергії (сонячна, вітрова енергія).
- Зелена модернізація підприємств: підтримка програм з модернізації обладнання та технологічних процесів для зменшення викидів шкідливих речовин.
- Фінансові стимули: надання субсидій, податкових пільг або грантів підприємствам, які впроваджують екологічні технології [18].

3. Розвиток інфраструктури для поводження з відходами. Проблема накопичення промислових і побутових відходів є однією з найбільших для Дніпропетровської області. Недостатньо розвинена інфраструктура для переробки та утилізації відходів створює загрози для навколишнього середовища. Для вирішення цієї проблеми необхідно:

- Будувати сучасні сміттєпереробні заводи з використанням передових технологій переробки та утилізації.
- Створювати систему сортування сміття на побутовому рівні, впроваджуючи просвітницькі кампанії для населення.
- Стимулювати підприємства до зменшення кількості відходів через використання циркулярної економіки, яка передбачає повторне використання ресурсів [11].

4. Удосконалення нормативно-правової бази. Ефективність екологічної політики багато в чому залежить від якості законодавства, яке регулює екологічні питання. Для Дніпропетровської області важливо:

- Приймати локальні регуляції, які будуть враховувати специфіку промислової діяльності в регіоні.
- Змінювати підходи до встановлення штрафів та санкцій для порушників екологічних норм, зробивши їх більш суворими і невідворотними.
- Впроваджувати механізми стимулювання для підприємств, що впроваджують екологічні ініціативи [18].

5. Залучення місцевих громад до екологічних ініціатив. Для досягнення стійких результатів в екологічній сфері важливо залучати місцеві громади до процесу ухвалення рішень. Громадські організації, місцеві активісти та жителі регіону можуть бути активними учасниками екологічних проєктів, таких як:

- Створення екологічних ініціатив на рівні ОТГ, що передбачають очищення місцевих водойм, озеленення територій, збереження біорізноманіття.
- Участь у процесах громадського контролю за діяльністю підприємств, які здійснюють негативний вплив на довкілля.
- Підвищення рівня екологічної свідомості через навчальні програми, семінари та інформаційні кампанії.

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дослідження можна зробити наступні висновки:

1. Дослідивши сутність, цілі та завдання державної екологічної політики зазначимо, що державна екологічна політика є важливим інструментом забезпечення сталого розвитку та збереження природного середовища. Її ефективна реалізація дозволяє досягти балансу між економічними потребами суспільства та вимогами щодо захисту довкілля. Основні цілі, як-от екологічна безпека, раціональне використання природних ресурсів і збереження біорізноманіття, можуть бути досягнуті через послідовне виконання завдань, пов'язаних з розробкою екологічних стандартів, моніторингом, освітою та застосуванням фінансових стимулів.

2. Встановлено, що нормативно-правове забезпечення екологічної політики України є важливою складовою сталого розвитку держави та охорони її природного середовища. Незважаючи на певні успіхи у створенні відповідної законодавчої бази, існують значні виклики у її реалізації. Для досягнення кращих результатів необхідна як подальша адаптація національного законодавства до міжнародних стандартів, так і підвищення ефективності державного контролю та управління екологічними ресурсами.

3. Дослідження сучасного стану довкілля в Дніпропетровській області та ключових напрямів регіональної екологічної політики показало, що сучасний стан довкілля в Дніпропетровській області свідчить про необхідність негайних заходів для покращення екологічної ситуації. Значне забруднення повітря, води та ґрунтів вимагає як впровадження новітніх технологій на підприємствах, так і посилення контролю з боку держави. Регіональна екологічна політика має ключове значення для розв'язання екологічних проблем, і її успіх залежить від співпраці державних органів, бізнесу та громадськості. Лише комплексний підхід до вирішення екологічних питань дозволить забезпечити сталий розвиток регіону та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь.

4. Визначені основні проблеми та виклики у впровадженні екологічної політики на регіональному рівні. Встановлено, що впровадження екологічної політики на регіональному рівні стикається з численними проблемами та викликами, які охоплюють економічні, інституційні, технологічні та соціальні аспекти. Для їх подолання необхідний комплексний підхід, що включає покращення фінансування, модернізацію інфраструктури, підвищення екологічної свідомості населення та посилення координації між різними рівнями влади. Тільки через узгоджені зусилля держави, бізнесу та громадськості можна досягти сталого розвитку та збереження природних ресурсів для майбутніх поколінь

5. Для удосконалення екологічної політики на регіональному рівні проведено дослідження кращих практики закордонного досвіду з метою їх адаптації. Зарубіжний досвід у сфері екологічної політики демонструє різноманітні підходи до вирішення екологічних проблем. Успішні приклади європейських країн, США, Китаю та скандинавських держав можуть слугувати джерелом натхнення для реформування екологічної політики в Україні. Для ефективного впровадження екологічної політики необхідно враховувати особливості кожної країни, проте загальні тенденції вказують на важливість використання відновлюваних джерел енергії, стимулювання екологічних технологій та залучення громадськості до процесів прийняття рішень.

6. Встановлено, що вирішення екологічних проблем вимагає від органів публічного управління прийняття дієвих заходів з покращення екологічної ситуації у м. Дніпро. Місцева екологічна політика яку реалізують місцеві органи державної влади та органи місцевого самоврядування повинна бути спрямована на забезпечення сталого розвитку територіальної громади шляхом створення умов, котрі б сприяли максимально ефективному використанню місцевого природо-ресурсного потенціалу, наприклад, через стимулювання формування: екологічних кластерів; розвитку екологічного підприємництва; соціальної відповідальності бізнесу; стимулювання громадської участі, НДО та ін.

Особливої уваги потребує питання взаємодії органів місцевого самоврядування з підприємницькими структурами у розв'язанні екологічних проблем у м. Дніпро як один з основних напрямів діяльності, який дозволяє приймати рішення на демократичних засадах, принципах партнерства. Відповідно у роботі розглянуті основні етапи розробки місцевої екологічної політики м. Дніпро на засадах сталого розвитку та участі усіх зацікавлених сторін: місцевих органів державної влади, органів місцевого самоврядування, громадських організацій, підприємницьких структур.

В рамках удосконалення механізмів публічного управління в сфері екологічної безпеки запропоновано інституціонально-організаційний механізм, який включає два механізми реформування екологічної політики в Україні (інституційний механізм та організаційний механізм), які у сукупності утворюють єдиний комплексний механізм.

Також, щодо заходів удосконалення екологічної політики Дніпропетровського регіону запропоновано: запровадження екологічного моніторингу та контролю; підтримка та стимулювання «зелених» технологій; розвиток інфраструктури для поводження з відходами; удосконалення нормативно-правової бази на місцевому рівні; залучення місцевих громад до екологічних ініціатив; партнерство з міжнародними організаціями та впровадження кращих практик

Отже, удосконалення державної екологічної політики на регіональному рівні, на прикладі Дніпропетровської області, вимагає комплексного підходу, який враховує специфіку промислового навантаження на екосистеми регіону та включає всі рівні управління – від національних стратегій до місцевих ініціатив. Розвиток системи моніторингу, підтримка «зелених» технологій, удосконалення інфраструктури для поводження з відходами та залучення громади є ключовими напрямками для створення стійкої та ефективної екологічної політики. Тільки через злагоджену співпрацю уряду, бізнесу та громадськості можна досягти значного прогресу у захисті довкілля та поліпшенні якості життя в регіоні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абрамчук М. Ю. Система управління забезпеченням екологічної безпеки: організаційні, економічні та фінансові аспекти. *Науковий вісник МНУ імені В. О. Сухомлинського*. Економічні науки. 2022. № 1 (4). С. 127 – 133.
2. Адаменко О. М. Екологічна безпека територій. Івано-Франківськ : В. П. Супрун, 2014. 444 с.
3. Акуленко Л. Вирішення екопроблем у регіонах : все в руках громад URL : <https://tyzhden.ua> > Society.
4. Андрієнко М. В. Механізми реалізації державної екологічної політики на регіональному рівні. *Інвестиції : практика та досвід*. 2023. № 18. С. 47 – 53.
5. Андрієнко М. В. Сутність державної екологічної політики на загальнодержавному та регіональних рівнях. *Державне управління : удосконалення та розвиток*. 2022. № 9. С. 1 – 7.
6. Андрієнко Т. Л. Міждержавні природно-заповідні території – важлива складова екологічної мережі. *Екологічний вісник*. 2023. № 7-8 С. 2 – 4.
7. Бакалова Л. Сталий розвиток як відповідь на загострення екологічних проблем. *Управління сучасним містом*. 2024. № 3 – 4 (23 – 24). С. 254 – 260.
8. Білорус О. Г. Глобальний сталий розвиток : моногр. Київ : КНЕУ, 2020. 488 с.
9. Боковикова Ю. В. Зарубіжний досвід державного регулювання у сфері охорони навколишнього природного середовища. Актуальні проблеми державного управління. 2020. № 1. (53). URL : <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/apdu/2020-1/doc/6/01.pdf>.
10. Васильченко Г. В. Формування системи взаємодії учасників сталого місцевого розвитку. *Управління сучасним містом*. 2023. №3 (32). С. 16 – 19.
11. Васюта О. А. Екологічна політика : національні та глобальні реалії : у 4 т. / І. Ф. Курас (ред.) Чернівці: Зелена Буковина, 2018. 480 с.

12. Воробей В. Г. Категорії соціальної відповідальності бізнесу (СВБ) як спосіб визначення тематичного наповнення цього терміну в Україні. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2022. № 4 (41). С. 137 – 143.
13. Гавадзин Н. О. Аспекти управління реалізацією екологічних проєктів. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія Економіка*. 2022. – Вип. 1 (45). С. 110 – 112.
14. Глуха В. В. Теоретичні засади розвитку державної екологічної політики України. *Державне управління*. 2024. № 1(53). С. 11 – 15.
15. Дегтярьова І. Б. Екологічно орієнтовані кластери як форма ефективного розвитку еколого-економічних систем. *Механізм регулювання економіки*. 2022. № 1. С. 47 – 52.
16. Державне управління : підручник : у 2 т. / Нац. акад. держ. упр. при Президентові України; ред. кол. : Ю. В. Ковбасюк (голова), К. О. Ващенко (заст. голови), Ю. П. Сурмін (заст. голови) [та ін.]. Київ : НАДУ, 2012. Т. 1. 564 с.
17. Домбровська С. М. Державне управління у сфері безпеки соціально-еколого-економічних систем. Харків: НУЦЗУ, 2017. 244 с.
18. Дромашко Л. Екологічна складова соціально-економічного розвитку міста. *Економіст*. 2022. № 6. С. 37 – 39.
19. Дьомкін В. О. Вступ до екологічної політики. Київ : Тандем, 2018. –194 с.
20. Екологічне управління : підручник / ред. В. Я. Шевчук, Ю. М. Саталкін, Г. О. Білявський та ін. Київ : Либідь, 2017. 432 с.
21. Ємець Л. О. Адміністративно-правові засади діяльності органів місцевого самоврядування щодо забезпечення екологічної безпеки держави. *Вісник ХНУВС*. 2023. № 2 (77). С. 127 – 137.
22. Жуков В. І. Бізнес як соціально спрямована дія (соціологічний аспект). *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2022. № 4 (41). С. 131 – 137.

23. Загорський В. С. Концептуальні основи формування системи управління сталим розвитком еколого-економічних систем : монографія. Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2018. 336 с.
24. Задорожний Г. В. Соціальне партнерство – реальний шлях до відкритого суспільства. Харків : ХІБМ, 2017. – 192 с.
25. Золотарьова О. Л. Соціальна спрямованість бізнесу як фактор конкурентоспроможності українських компаній та українських працівників. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2022. № 4 (41). С. 74 – 77.
26. Ільченко Н. Особливості соціального підприємництва. *Громадські ініціативи*. 2018. № 1. С. 12 – 13.
27. Кисельов М. Екологічна компонента процесу державотворення. *Розбудова держави*. 2023. № 7/9. С. 38 – 46.
28. Ковтун Т. Взаємодія влади та бізнесу під впливом кращих міжнародних традицій. Стенограма круглого столу, проведеного Голодержслужбою спільно з Держкомпідприємництвом на тему: «Державна служба і бізнес: відповідальність та взаємодія». URL : http://www.guds.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=180734&cat_id=178829.
29. Козаченко Т. П. Публічне управління на засадах проектного менеджменту: сучасний погляд. *Держава та регіони. Серія: Державне управління*. 2023. № 2(62). С. 50 – 55.
30. Кононенко О. П. Еколого-орієнтований розвиток міст: теоретичні підходи та досвід формування. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Серія Географія*. 2022. Вип. 1. С. 22 – 25.
31. Конституція України від 28 червня 1996 р. № 254к/96-ВР. URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80>.
32. Кривокульська Н. М. Погляд на екологічний чинник через призму взаємодії суспільства і навколишнього природного середовища. *Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Економіка»*. 2023. Вип. 30. С. 15 – 22.

33. Крук В. Ю. Екологічна політика України: сучасний стан та перспективи розвитку (регіональний аспект). *Актуальні проблеми державного управління* 2022. Вип.2 (26). С. 264 – 270.
34. Кухар В. П. Концепція переходу України до сталого розвитку. *Вісник НАН України*. 2023. №2. С. 14 – 44.
35. Лазор О. Я. Державне управління у сфері реалізації екологічної політики : організаційно-правові засади: монографія. Львів : Ліга-Прес, 2013. 542 с.
36. Лотуш О. П. Основні етапи розробки екологічної політики як складова системи муніципального екологічного менеджменту. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2022. № 3. Т. 1. С. 211 – 217.
37. Лук'янихін В. О. Формування державних соціо-еколого-економічних стратегій розвитку міських територій. *Вісник Академії праці і соціальних відносин Федерації профспілок України*. 2023. №94. С. 171 – 175.
38. Малишева Н. Р. Екологічне право : вектори розвитку в ХХІ сторіччі. *Право України*. 2021. № 2. С. 114 – 123.
39. Мариненко В. О. Повноваження органів місцевого самоврядування у сфері охорони навколишнього природного середовища. *Університетські наукові записки*. 2022. № 3. С. 421 – 425.
40. Марич Х. Співвідношення державної екологічної політики і екологічного законодавства України. *Підприємництво, господарство і право. Екологічне право*. 2022. № 11. С. 187 – 191.
41. Мельник Л. Г. Екологічна економіка : підручник. Суми: ВТД «Університетська книга», 2019. 346 с.
42. Мовчан Я. І. Оцінка екологічного ризику погіршення сучасного стану урбанізованих територій. *Східно-Європейський журнал передових технологій*. 2020. № 19 (63). С. 37 – 41.
43. Мягченко О. П. Основи екології : підручник. Київ. Центр учбової літератури. 2018. 312 с.

44. На межі катастрофи. П'ять найбільших екологічних проблем України. *Українська Правда*. 2023. URL: <https://www.pravda.com.ua/articles/2023/10/22/7229683/>.

45. Напрями національної політики участі громадян у місцевому сталому розвитку: аналітичний документ / під ред. М. Полонського, С. Саха. – Київ, 2019. 36 с.

46. Нешик С. С. Вплив органів місцевого самоврядування на покращення екологічної ситуації в регіоні. URL: <http://academy.gov.ua/ej2/txts/region/05nssesr.pdf>.

47. Новаковський Л., Третяк А., Дорош І. Стан та проблеми землеустрою об'єднаних територіальних громад у контексті підвищення їх фінансової самостійності. URL: <http://zemvisnuk.com.ua/news/propozits-vchenikh>.

48. Основи екології : підручник для студ. вищ. навч. закл. / за заг.ред. д-ра екон. наук, проф. Л. Г. Мельника та канд. екон. наук, проф. М. К. Шапочки. – Суми : Університетська книга, 2017. 759 с.

49. Пакуліна А. А. Регіональні програми як засіб ув'язки економічних, соціальних та екологічних цілей розвитку територіїю *Економіка та управління національним господарством. Інфраструктура ринку*. 2022. Вип. 34. С. 58 – 64.

50. Партнерство публічної влади, громадськості та приватного сектора у процесах місцевого розвитку : монографія / Ін-т реформ; Є. О. Фишка, О. В. Бойко-Бойчук, В. М. Вакуленко та ін. / за ред. Є. О. Фишка. Київ : Вирій, 2017. 168 с.

51. Патока І. В. Економічні механізми формування місцевої екологічної політики та напрями її реалізації в умовах реформування владних повноважень в Україні. *Економіка та суспільство*. 2023. № 13. С. 923 – 929. URL: http://www.economyandsociety.in.ua/journal/13_ukr/156.pdf.

52. Пірен М. Гармонізація життєдіяльності українського суспільства з навколишнім природним середовищем – важливий чинник стримування негативних впливів. *Вісник НАДУ*. 2017. № 4. С. 178 – 184.

53. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Дніпропетровської області в 2023 році. URL: <https://adm.dp.gov.ua/npras/pro-pogodzhennya-zaklyuchnogo-zvitu-pro>.

54. Про місцеве самоврядування в Україні : Закон України від 21 травня 1997 р. № 280/97-ВР. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/280/97-%D0%B2%D1%80>.

55. Про охорону навколишнього природного середовища : закон України від 21 червня 1991 р. № 1264-ХІІ. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12>.

56. Пухкал О. Г. Взаємовідносини влади та бізнесу в контексті формування основ громадянського суспільства в Україні. *Державне регулювання процесів економічного і соціального розвитку*. URL: <http://ifs.kbuara.kharkov.ua/e-book/tpdu/2022-4/doc/3/07.pdf>.

57. Сергієнко Л. В. Державна екологічна політика України та правовий механізм її формування і реалізації. *Економіка, управління та адміністрування*. 2022. № 3(89). С. 191 – 200.

58. Стратегія з питань екологічної збалансованості розвитку ОТГ Асоціації міст України на період до 2030 р. URL: <https://2.auc.org.ua/sites/default/files>.

59. Томарева-Патлахова В. В. Ідентифікація впливу детермінант нестабільного середовища на реалізацію державної регіональної політики в умовах глобальних викликів. *Приазовський економічний вісник. Розвиток продуктивних сил і регіональна економіка*. 2024. Вип. 1(01). С. 70 – 79.

60. Участь громадськості у забезпеченні сталого розвитку територіальної громади: наук.-метод. розробка / кол. авт.: А. Й. Серант, П. І. Шевчук, В. І. Карпук та ін.; за заг. ред. П. І. Шевчука, А. Й. Серанта. Київ : НАДУ, 2019. 72 с.

61. Федулова Л. І. Організаційний ресурс державно-приватного партнерства в умовах подолання наслідків кризи. URL : <http://bibl.kma.mk.ua/pdf/naukpraci/economy/2023/109-96-11.pdf>.

62. Хлобистов Є. В. Сталий розвиток та екологічна політика у глобальних викликах: від передбачення до прогнозування. URL: <http://dspace.nbuiv.gov.ua/bitstream/handle/1234567-89/10029/03-Khlobystov.pdf>.

63. Хоменко О. М. Екологічні аспекти сталого місцевого розвитку. Проблеми сталого розвитку суспільства: погляд очима різних поколінь: колективна монографія. Черкаси, ЧДТУ. 385 с.

64. Чемерис А. Розроблення та управління проектами у публічній сфері: європейський вимір для України. Практичний посібник; Швейцарсько-український проект «Підтримка децентралізації в Україні – DESPRO». Київ : ТОВ «Софія-А», 2017. 80 с.

65. Черниш Є. Ю. Муніципальна екологічна діяльність : конспект лекцій. Суми : СДУ, 2017. 15 с.

66. Чудновський Ю. Про інтелектуальне забезпечення місцевого і регіонального розвитку. *Місьцеве самоврядування : пошуки та здобутки*. 2023. № 8. С. 762 – 764.

67. Шаповал В. М. Взаємодія держави й бізнесу як основа розвитку соціальної відповідальності. *Держава та регіони*. 2023. Вип. 5. С. 196 – 202.

68. Якушев Д. В. Екологічна політика: стратегічне управління сталим розвитком території. *Політикус*. 2023. Вип. 5. С. 127 – 130.

Додаток А

Основні моделі взаємовідносин влади і бізнесу

Назви моделей та їх сутність	Прізвище та ініціали дослідників моделі
Партнерства: партнерські відносини, які влада встановлює з бізнесовими структурами у вирішенні спільних проблем; обмін ресурсами відбувається на основі взаємної вигоди	К. Ляпіна, О. Пухкал, Г. Задорожний, Чирикова, Н. Лапіна ; Шаповал
Державно-приватного партнерства: реалізація спільних проектів на основі спільних інтересів та на засадах взаємодоповнюваності	Л. Федулова, І. Яненкова
Соціального партнерства: ефективна взаємодія з соціальними суб'єктами на взаємовигідній основі та з урахуванням обопільних інтересів	О. Кузнецова, Т. Алтуф'єва
Функціональна: дистанціювання влади і бізнесу та автономне рішення ними своїх завдань з виключенням механізму партнерських відносин при виникненні загальної необхідності. Симбіотична: зрощування влади і бізнесу. Конфліктна: відсутність стійких відносин, боротьба за ресурси. Олігархічна: деякі представники бізнесу мають привілейований статус порівняно з іншими, залежність чиновників від бізнесу	Р. Туровський, А. Зудін, Я. Жаліло
Патронажу: адміністративно-розпоряджувальні відносини місцевої влади стосовно акторів ринку; люди, які мають свій бізнес, обіймають посади в державних органах управління; використання жорсткої цінової та протекціоністської політики, різного роду заборон, а також надання владою і бізнесом взаємних послуг; витрати бізнесу на соціальні програми та проекти компенсуються за рахунок допуску до ресурсів, які контролюються владою	К. Ляпіна, О. Пухкал, Г. Задорожний, Чирикова, Н. Лапіна; Р. Туровський, Шаповал, А. Зудін
Патерналістсько-коаліційна: орієнтована на дії органів державного управління щодо відстоювання інтересів бізнесу	Т. Алтуф'єва
Примусу: тиск держави на бізнес, примус до виконання певних норм, примусове залучення бізнесу до активної участі в соціальних програмах і проектах	К.Ляпіна, А.Чирикова
Неоліберальна (англосаксонська): відносини найменш інституціоналізовані, неформальні. Корпоративна: максимальна формалізація взаємодії (процедури консультацій; комісії; ради)	Т. Ковтун, А. Зудін, Ю. Шаров
Кластерна: відносини базуються на спільних інтересах усіх зацікавлених суб'єктів та географічно обмежені. Мережева: спільні інтереси реалізуються через використання співпраці з усіма зацікавленими суб'єктами, у тому числі зарубіжними	В. Уколов, О. Молодцов